

ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΣ ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΟΙΜΙΟΥ (PRIAMEL), ΠΙΝΔ. ΟΛ. 1-7*

Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὃ δὲ χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
ἄτε διαπρέπει νυκτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου·
εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν
ἔλδαι, φίλον ἦτορ,
μηκέτ' ἀελίου σκόπει
ἄλλο θαλπνότερον ἐν ἡμέρᾳ φαεν-
νὸν ἄστρον ἐρήμας δι' αἰθέρος,
μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα φέρτερον αὐδάσομεν·

5

(Snell-Machler / Race)

Ἄριστον μὲν ὕδωρ: ἴσως ἡ πιὸ γνωστὴ φράση στὸν Πίνδαρο· οἱ τρεῖς αὐ-
τὲς λέξεις ποὺ συνθέτουν τὴν ἀρχὴ τῆς πιὸ διάσημης ἀπὸ τὶς ἐπινίκιες ᾠδὲς τοῦ
— κάλλιστόν τι ἁσμάτων ἀπάντων, Λουκιανός, Ὀνειρος ἢ ἀλεκτρυνών 7 — εἶναι
ὥστόσο πολὺ δύσκολο νὰ ἐρμηνευθοῦν, καὶ ἡ «ἀπλή» αὐτὴ δῆλωση τοῦ Πινδάρου
— ὅπως καὶ πολλὰ ἄλλα χωρὶα τοῦ — ἔχει ἀπασχολήσει τοὺς φιλολόγους, ἔχει τύ-
χει πλήθους συσχετισμῶν καὶ ἐρμηνειῶν χωρὶς κανεῖς νὰ μπορεῖ νὰ δεχθεῖ μόνον
μίαν ὡς ἐπικρατέστερη. Ἔτσι, ἀπὸ τὶς πρῶτες λέξεις τοῦ κειμένου παίρνομε ἓνα
δεῖγμα τῆς περιώνυμης δυσκολίας τοῦ ποιητῆ¹, ἡ ὁποία δὲν ἔγκειται ἀπλῶς στὸν

* Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν Ἄμφ. Παπαθωμᾶ καὶ τὸν Ἰω. Κωνσταντάκο ποὺ διάβασαν τὸ
κειμένο καὶ ἔκαναν πολὺ χρήσιμες ὑποδείξεις· ἐπίσης τὸν Νικ. Ἀντερριώτη γιὰ τὴν βοήθειά
τοῦ στὶς διαδοχικὲς διορθώσεις τοῦ κειμένου. Τὸ παρὸν δοκίμιο εἶναι τμῆμα τῆς ἐν προόδῳ
ἐργασίας μου γιὰ τὸν λεπτομερῆ ὑπομνηματισμὸ ὁλόκληρου τοῦ 1^{ου} Ὀλυμπιονίκου.

1. Τὰ τέσσερα βιβλία τῶν Ἐπινίκων εἶναι καὶ τὰ μόνα σωζόμενα σὲ πλήρη μορφὴ ἀπὸ
τὸ εὐρὺ ἔργο τοῦ Πινδάρου ποὺ ἀριθμοῦσε 17 βιβλία· τοῦτο, διότι ἤδη ἀπὸ τὸν 3^ο αἰ. μ.Χ.
τὰ ἄλλα βιβλία τοῦ Πινδάρου ἄρρισαν νὰ τίθενται ἐκτὸς κυκλοφορίας ἐλλείψει ἀναγνωστικοῦ
κοινοῦ, καὶ μόνον οἱ Ἐπινίκοι συνέχισαν νὰ διαβάζονται. Ὁ Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης (ὅστε-
ρος 12^{ος} αἰ. μ.Χ.), στὸν πρόλογο τῶν (χαμένων) σχολίων του στὸν Πίνδαρο, ἀποδίδει τὸν

περίπλοκο, ἀπρόβλεπτο καὶ σκοτεινὸ ἐκφραστικὸ τοῦ τρόπου, ἀλλὰ συχνὰ καὶ στὸ πολυσήμαντο τοῦ λεκτικοῦ του.²

Ἀπὸ τὶς τρεῖς πρῶτες λέξεις, ἄριστον μὲν ὕδωρ, προβληματίζουν οἱ δύο πρῶτες – καθεμιά γιὰ διαφορετικὸ λόγο: (α) ἄριστον τίνος/τίνων; ἤ: ἐν ἀναφορᾷ/συγκρίσει πρὸς τί; Τοῦτο ἐξετάζει ὁ Race (1981) σὲ ἄρθρο του μὲ αὐτὸν τὸν τίτλο ("Pindar's 'Best is water': Best of what?") ξεκινώντας ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Πίνδαρος "does not provide a genitive of the whole in order to make clear just what water is the best of"³ (119). (β) μέν, ποῦ ὁ Race πάλι (121), χαρακτηρίζει, μᾶλλον ἔντονα, «διαβόητο γιὰ τὴν δυσκολία του νὰ μεταφρασθεῖ»⁴.

Ὡς πρὸς τὸ (α) ἤδη μερικὰ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα σχόλια (Drachmann: 1b., 1e. 1f.) δίδουν ὡς συμπλήρωμα τὴν γενικὴν στοιχείων⁵, ἐνῶ τὴν γενικὴν πάντων προσθέτουν νεώτεροι φιλόλογοι, π.χ. Race (1981) 120 καὶ σημ. 6. Ἡ γνώμη μου κατ' ἀρχὴν εἶναι ὅτι ὁ Πίνδαρος δὲν μπορεῖ νὰ ἐμπλέκει ἐδῶ φιλοσοφικές – κοσμογονικές θεωρίες, π.χ. Θαλῆς, ὁ ὁποῖος «ἀρχὴν δὲ τῶν πάντων ὕδωρ ὑπεστήσατο (D.-K. I.68.28 = 11A1 D.-K. = Διογένης Λαέρτιος I.27): στὴν ἀρχὴ ἐνὸς Ἐπινίκου καὶ ἐνὸς Priamel⁶, ὁ Πίνδαρος ἐκφράζεται γενικῶς καὶ ἀπολύτως γιὰ μίαν ἄξιαν (ὕδωρ) καθ' ἑαυτὴν χωρὶς νὰ τὴν συγκρίνει μὲ τίποτε, γι' αὐτὸ ἡ

περιορισμὸ αὐτὸν διασώσεως τοῦ πινδαρικοῦ ἔργου στὸ ὅτι οἱ Ἐπινικοί ἦσαν σχετικῶς τὰ πῶ ἐυκολονόητα ποιήματά του, ἄρα καὶ τὰ πλέον προσιτὰ στὸ ἀναγνωστικὸ κοινό.

2. Στὸν ἰδιαιτέρου, γενικώτερου, τρόπο γραφῆς τοῦ Πινδάρου καὶ στὸ «σκοτεινόν» τῆς ἐκφράσεώς του ἀναφέρονται περιστασιακὰ σχεδὸν ὅλοι οἱ μελετητές του· ἐνδεικτικὰ, μνημονεύω τοὺς ἐξῆς: Duchemin (1953)· Hubbard (1980), π.χ. 1 init.: "Pindar is a 'difficult' poet. He is well known for his density of metaphor, flexibility of word-order, tendency toward digression, and obscurity of connection", πβ. id. (1985)· Hammliton (2003).

3. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ μιλούσαμε καὶ γιὰ μίαν γενικὴν ἀφαιρετικὴ συγκριτικὴ, βλ. E. Schwyzer-A. Debrunner, II [ἐλλ. μ. μετάφρ. 125 b)]. Ὅμως βλ. κατωτ., τέλος τῆς σημ. 12 (Fisker).

4. Χρειάζεται ὅμως ὑπωσδήποτε νὰ μεταφρασθεῖ; βλ. κατωτέρω τὸ σχόλιό μου στὸ μέν ... ὁ δέ.

5. «Τὸ μὲν ὕδωρ τῶν ἄλλων στοιχείων χρησιμώτερον»· «τὰ κοσμικὰ στοιχεῖα [...] τούτων τῶν στοιχείων χρειωδέστερον τὸ ὕδωρ ἀποδείκνυσιν <Πίνδαρος>, τῇ τῶν φιλοσόφων ἐπόμμενος γνώμῃ»· «πρώτιστον καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ἄμεινον τὸ ὕδωρ».

6. ("Γενικῶς περὶ Priamel" βλ. στὴν ἀρχὴ τοῦ ὑπὸ δημοσίευσιν ἁρθρου μου στὰ Ἑλληνικά "Τὸ Priamel στὴν ἀρχαῖκή λυρική ποίηση"). Ἦδη τὸ 1886 ὁ K. Κλεάνθης σχολιάζει: «Ἄλλ' ὁ ποιητὴς ἐναυθα οὔτε φιλοσοφεῖ, οὔτε τόπος ἐστὶ νὰ φιλοσοφῇ» 10, καὶ ὁ Gildersleeve (1890⁷) 129: "No profound philosophical tenet is involved, as is shown by the parallel passage, O. 3.42", πβ. καὶ Finley (1955) 52: "The scholiasts tend to be distracted by the four elements as established by Ionian physics, earth, water, air, and fire, and notably by the chief element according to Thales, water. But Pindar elsewhere shows no sympathy for such ideas, which are certainly irrelevant here". Τέλος, θεωρώντας ὁ Θαλῆς τὸ ὕδωρ ὡς ἀρχὴν τῶν πάντων προσδίδει σ' αὐτὸ μίαν γενεσιουργὴ δύναμη, μὲ τὴν ὁποία δὲν σχετίζεται ὁ πινδαρικός χαρακτηρισμὸς ἄριστον – ποῦ εἶναι μᾶλλον ποιητικὸς παρὰ δυναμικός.

προσθήκη οίασδήποτε γενικῆς, σὰν τάχα νὰ ἐννοεῖται ἀπὸ τὸν ποιητὴ, παρέλκει. Ὅσο γιὰ τὸν Race (1981) 119 κ. ἐ., ὁ ὁποῖος ὀρθῶς καὶ αὐτὸς συνδέει τὴν ἀρχὴ τοῦ Ὀλ. 1 μὲν τὸν Ὀλ. 3.42, καταλήγει (124) ἀσπαζόμενος τμῆμα τοῦ 1f. ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα σχόλια: καὶ γὰρ ὃν τρόπον ἐκεῖνα <sc. τὰ στοιχεῖα> ("i.e. water", ἐπεξηγεῖ) αἷτια τοῦ ζῆν τοῖς ἀνθρώποις εἰσί, τὸν αὐτόν <sc. τρόπον> καὶ τοῦ καλῶς ζῆν τοὺς ἀγῶνάς φησιν.

Ἡ θεωρία τοῦ Race ἐρεῖδεται στὸν ρόλο τοῦ μὲν σὲ ἀμρότερα τὰ πινδαρικά χωρία (ἄριστον μὲν ὕδωρ – εἰ δ' ἄριστεύει μὲν ὕδωρ) στὰ ὁποῖα, ὑποστηρίζει, «τὸ ὕδωρ δὲν εἶναι ἀνεπιφύλακτα ἄριστον, ἀλλὰ εἶναι ἄριστον ἀπὸ κάποια σκοπία (μὲν)» 121· ἔτσι «τὸ μὲν μετριάζει καὶ περιορίζει τοὺς ὑπερθετικούς (ἄριστον, ἀριστεύει)», καὶ στὸ ἐρώτημα ποῦ ὁ ἴδιος θέτει («κατὰ ποῖον λοιπὸν τρόπον τὸ ὕδωρ εἶναι ἄριστον;») ἀπαντᾷ μὲ τὸ ἀρχαῖο σχόλιο 1α.: «τρία ἐν ἀνθρώποις ὁ Πίνδαρος ἄριστα εἶναι λέγει· ἄριστον μὲν ὕδωρ εἰς τὸ ζῆν, οὗ ἄνευ βιοτεύειν ἀδύνατον· εἴτα χρυσὸν ἐν πλοῦτῳ τῶν ἄλλων χρημάτων ἐκπρέποντα καθάπερ ἐν νυκτὶ πῦρ· πρὸς δὲ δόξαν τὴν Ὀλυμπίᾳσι νίκη». Ὅμως τὸ μὲν δὲν περιορίζει/ἐξειδικεύει τὴν ἐννοία ἄριστον σὸ «εἰς τὸ ζῆν», ἢ σὲ ὅ, τι ἄλλο: τὸ ὕδωρ δὲν εἶναι ἄριστον «ἀπὸ κάποια σκοπία» ἀλλὰ ἄριστον ἀπὸ πάσης σκοπιᾶς· καὶ τὸ μὲν, ἔαν δηλώνει κάτι, σὲ καμία περίπτωση δὲν περιορίζει τὸ ἄριστον ἀλλὰ τὸ ἀπολυτοποιεῖ – σημειωτέα καὶ ἡ θέση τοῦ ἄριστον (πρώτη λέξη τοῦ κειμένου, καὶ σὲ ὑπερθετικόν)⁷.

Ὁ Gerber (1982) 7 θεωρεῖ ὅτι οἱ προσπάθειες ἀναζήτησης τοῦ λόγου ἢ τῶν λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους ὁ Πίνδαρος ἀπεκάλεσε τὸ ὕδωρ ἄριστον εἶναι μάταιες, ἀφοῦ ποτὲ δὲν θὰ μάθουμε τί παρεκίνησε ἢ ἐνέπνευσε τὸν ποιητὴ νὰ ἐκφρασθεῖ γι' αὐτὸ ἔτσι. Παραθέτει λοιπὸν ὀκτὼ περιπτώσεις μὲ χωρία ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ἔργα σύγχρονων μελετητῶν ἀναφερόμενα στὴν ἀξία τοῦ ὕδατος· βάσει αὐτῶν μπορεῖ ἴσως νὰ προσεγγίσει κανεὶς τὴν σκέψη τοῦ Πινδάρου ὡς πρὸς τὸ γιὰ τί ἀπεκάλεσε τὸ ὕδωρ ἄριστον. Παραλείποντας ἀπὸ τὸν Gerber, (1982) 7-8, ὅ,τι κρίνω ὑπερβολικό, ἀναφέρα συνοπτικὰ τὰ ἐξῆς (γιὰ λεπτομέρειες, Gerber, 1. c.): τὸ ὕδωρ εἶναι ἀρχὴ τῶν πάντων (Θαλῆς, ἐνῶ κατὰ τὸν Fränkel (1969³) 538 fin., ἢ 472 init. στὴν ἀγγλικὴ μετάφραση, Ἡράκλειτος – πβ. id. (1938) 326 καὶ σημ. 38)· εἶναι τὸ χρησιμώτατον πάντων (βλ. καὶ Πλούταρχον Ἡθ. 955d κ.ἐ., *Περὶ τοῦ πότερον ὕδωρ ἢ πῦρ χρησιμώτερον*)· εἶναι αἰώνιο (ἀέναν)· εἶναι ἱερὸν· λειτουργεῖ ὡς σύμβολο τοῦ ἄσματος, τῆς ποιήσεως καὶ τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως [π.χ. Kirkwood (1982) 48, Hubbard (1985) 14, πβ. id. (1980) 19

7. Γιὰ τὴν χρῆση ὑπερθετικοῦ στὰ Priamel βλ. Bundy, I. 11, σημ. 33· εἰδικώτερα, ὁ Segal (1964) 212 init. παρατηρεῖ ὅτι ὁ 1^{ος} Ὀλ. εἶναι ἓνα ποίημα ὑπερθετικῶν (γενικῶς βλ. Thesleff – γιὰ τὸν Πίνδαρο, 27 fin.-30· Lehnus (1981) 16: "L'atmosphère superlativa dell'esordio permea tutto l'epinicio) πβ. ἐπίσης Young (1968) 121-2, καὶ Bécarea Botas (1979), γιὰ τὴν δομὴ τοῦ Ὀλ. 1 καὶ γενικῶς τοῦ πινδαρικοῦ ἐπινίκου.

init.]. Έν συνεχείᾳ ὁ Gerber, ἀποκλείοντας λίγο-πολύ ἀπὸ τὸν κατάλογό του καὶ αὐτὰ ποὺ μάλιστα ἀνεφέρθησαν ὡς ἐπικρατέστερα, καταλήγει στὸ ὅτι ὁ Πίνδαρος ἀνέμενε νὰ ἐννοήσει τὸ ἀκρατήριό του κάτι σὰν τὸ <πάντων> - πβ. Uchida (1986) 3 -, τὸ ὁποῖο προσθέτει καὶ ὁ Αἰλιανός (*Ποικ. Ἰστ.* 1.32): ὕδωρ ἐστὶ τὸ πάντων ἄριστον⁸.

Ὁ Verdenius (1988) 4 δὲν δέχεται τὴν γενικότητα <πάντων> διότι πλούτου, 2 "suggests that a special field is meant", ὅμως, κατὰ τὴν ἐκτίμησή μου, ὁ χρυσὸς εἶναι ποὺ ἀποτελεῖ τὸ εἰδικὸ πεδίο («εἶδος») καὶ ὁ πλοῦτος τὸ γενικό («γένος»), ἄρα πλοῦτον δηλώνει τὸν πλοῦτο σὲ ὅλες του τὶς μορφές. Ὁ ἴδιος συμπεραίνει ὅτι ἄριστον σημαίνει "most profitable" καὶ ὅτι τὸ Priamel ἔχει πρακτικὴν σημασία: ὅπως τὸ ὕδωρ χρειάζεται γιὰ νὰ συντηρεῖ «τὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου», ἔτσι καὶ οἱ νῆκες στοὺς μεγάλους ἀγῶνες εἶναι ἀναγκαῖες γιὰ νὰ συντηροῦν «τὴν 'ζωή' τῆς ἀρετῆς του» (ibid.). Ὅμως, καὶ πάλι, ὁ Πίνδαρος ἐδῶ ὁμιλεῖ ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸν Ὀλυμπίας ἀγῶνα, ὅχι γενικῶς γιὰ τοὺς «μεγάλους ἀγῶνες» (Verdenius, ἀνωτ.).

Ὅταν κάτι, πιστεύω, ὅπως ἐδῶ τὸ ὕδωρ, χαρακτηρίζεται ἀπλῶς ἄριστον⁹, ἡ ἀξία του εἶναι αὐτοτελὴς χωρὶς νὰ ἐπιδέχεται σύγκριση· ἔχομε δηλαδὴ μᾶλλον μίαν ἐσωτερικὴ σχέση ἀναφορᾶς (ἄριστον καθ' ἑαυτό) παρὰ σύγκριση ἐξωτερική, δηλ. σύγκριση πρὸς ἄλλα. Τὸ νόημα: τὸ ὕδωρ εἶναι ἀντικειμενικὰ ἄριστον, ἄριστον ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, καί, βάσει τῆς δυναμικῆς ποὺ τὸ ἴδιο διαθέτει, ἄριστον ἀπολύτως¹⁰. Ἐχομε μίαν ἀπλή μὲν ἀλλὰ σὰν ἀξίωμα διατυπωμένη κρίση τοῦ ποιητῆ στὴν ἀρχὴ τῆς ᾠδῆς του, ποὺ τὸ περιεχόμενό της δὲν ἀφήνει περιῶριο ἀμφισβήτησης ἐφ' ὅσον λέγεται κατηγορηματικά, καὶ δὲν μπορούμε παρὰ νὰ τὴν δεχθοῦμε ὡς ἔχει. Ὅποιαδήποτε προσπάθεια ἀνάλυσης ὁδηγεῖ ἐνίοτε σὲ ὑπερβολικὲς ἕως καὶ ἀπίθανες ἐρμηνεῖες (βλ. καὶ πιὸ κάτω τὰ σχόλια στὸ ἄριστον, χρυσός, πβ. καὶ σημ. 13). Ὅλοι ἀσπαζόμαστε ὅτι τὸ ὕδωρ εἶναι ἄριστον, καὶ καθένas μπορεῖ νὰ προβάλει γι' αὐτὸ τοὺς λόγους του· γιὰ ὅλους αὐτοὺς μαζί, λιγότερο ἢ περισσότερο ἰσχυροὺς, τὸ ὕδωρ εἶναι γενικῶς ἄριστον, καὶ ἡ φράση τοῦ Πινδάρου ἀποτελεῖ κοινὸν τόπον. Ἡ ἴδια γενικότητα/ἀντικειμενικὴ ἀποδοχὴ ἐκφράζεται τεχνικῶς μὲ ἀπόλυτο τρόπο καὶ στὸν Ὀλ. 3 (στ. 42) ποὺ συνέθεσε ὁ Πίνδαρος τὸ ἴδιο ἔτος (476) καὶ (πιθανῶτα) λίγο μετὰ τὸν Ὀλ. 1: εἰ δ' ἄρι-

8. *Πάντων* ἐννοεῖ π.χ. καὶ ὁ Bowra (1964) μεταφράζοντας τὸ χωρίο ὡς "Water is the best thing of all", 119, πβ. 203.

9. *Ἄριστον μὲν ὕδωρ*: "The saying is probably proverbial", Kirkwood (1982) 48, πβ. Gerber (1982) 9 init. "Pindar's phrase became proverbial and was much quoted".

10. Πβ. "Das Wasser ist das (absolut) Beste" Snell (1986⁶) 182 (263 ἑλλ.γν. μετάφρ.), ἐπίσης id. 92 fin. (130 ἑλλ.γν. μετάφρ.): «[Pindar] kündigt eine objektive Einsicht»: πβ. καὶ Gerber (1982) 8: <τὸ ὕδωρ> "which is best in an absolute sense". Instone (1996) 94: "the statement is absolute": Ferrari (1998) 70, σημ. 1: "ma il sintagma nominale ἄριστον μὲν ὕδωρ 'ottima l'acqua' esprime di per sé eccellenza assoluta piuttosto che relativa".

στεύει μὲν ὕδωρ = καὶ («ἀν») τὸ ὕδωρ κατέχει τὰ πρωτεῖα, πού σημαίνει ὅτι τὸ ὕδωρ ὄντως πρωτεύει· περὶ τῆς σημασίας ἐδῶ τοῦ εἰ βλ. LSJ⁹, s.v., B. VI, πβ. Slater (1969), εἰ, Α. 1. b.

1 ἄριστον: θὰ πρέπει νὰ εἶναι εἰδικῆς σημασίας τὸ ὅτι ὁ Πίνδαρος, σὲ παρόμοια συμφοραζόμενα (Ὀλ. 3.42, μόλις ἀνωτ.), χρησιμοποιοῖ ὁμόρριζο ρῆμα ἀνα-φερόμενος στὸ ὕδωρ (ἀριστεύει). Ἡ λέξη ἄριστον στὰ ἀρχαῖα, ὅπως καὶ στὰ νέα ἑλληνικά, σημαίνει αὐτὸ πού ὑπερέχει ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, καθ' ὅλα, σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, καὶ ἡ ἀξία του ἔχει γενικὴν ἀναγνώριση. Αὐτὸ νομίζω ὅτι θέλει νὰ ἐκφράσει καὶ ὁ ποιητής, ὁπότε ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς πρέπει νὰ παραμείνει καὶ στὴν μετάφραση: «ἀριστον εἶναι τὸ ὕδωρ», ὅχι γιὰ κάποια μεμονωμένη ιδιότητά του, οὔτε ἀποκλειστικά διότι ἡ Ἑλλάς ἀνέκαθεν ἦταν τόπος ξηρὸς καὶ ἡ μεταφορὰ τοῦ ὕδατος στὰ σπῖτια ἦταν ἐπίπονη (Gerber (1982) 8 fin.)¹¹. Φρονῶ ὅτι ἐδῶ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει οὔτε τὸ τί ἐνδεχομένως σημαίνει «ἀριστον»¹², οὔτε τὸ γιατί τὸ ὕδωρ εἶναι ἄριστον: ὁποιαδήποτε διασαφήμιση ἔνθεν καὶ ἔνθεν περιορίζει, ὡς μὴ ὥφειλε, τὸ εὖρος τοῦ «ἀριστον» καὶ μὲ εἰκασίες πού ἐνίοτε ἀγγίζουν τὴν ὑπερβολή¹³.

μὲν ... ὁ δέ: ἡ σύνδεση μὲν ... δέ δὲν ἐνέχει ἐδῶ ἀντίθεση ὅσο συμπλοκή. Ἡ περίπτωση μπορεῖ νὰ ἐνταχθεῖ στὰ γραφόμενα στὸ LSJ⁹, μὲν, Α. II. 2, ὅπου τὸ

11. Παρόμοια ἤδη ὁ Robinson (1936) 41: "most useful (sc. τὸ ὕδωρ), especially in Greece, where there are so many thirsty mountains and fields and torrent beds."· οἱ ἐρμηνεῖες αὐτὲς εἶναι μερικὲς μόνον ἀπὸ ὅσες ἔχουν προταθῇ κατὰ καιρούς· γι' αὐτές, καὶ ἄλλες, βλ. Gerber (1982) 7-8 καὶ Verdenius (1988) 4-5.

12. Βλ. Lehnus (1983) 107: "Ottima è l'acqua. Ma che cosa significa?"· πβ. ἐπίσης Mandruzzato (1983) 231. Ἐπιτυχὲς καὶ τὸ σύντομο σχόλιο τοῦ Bowra (1969) 69: "water, gold, and the sun are each in their spheres supreme", ὅμως ἐκεῖνος μὲ τὸν ὁποῖο συμφωνῶ ἀπόλυτα εἶναι ὁ Fitzgerald (1987) 27: "Pindar begins with an absolute that, refusing any context, seems to speak for itself: water is best. We are tempted to ask 'Best of what?' <πβ. τὸ ἄρθρο τοῦ Race (1981)> but clearly what makes water best in this case is its lack of all quality except its own, or the impossibility of comparison."· πβ. Fisker (1990) 13: "Wasser ist als ein allgemein zugängliches höchstes Gut zu betrachten" καὶ "verlangt [...] keinen verdeutlichenden Genitiv".

13. Ὑποστηρίζεται μετὰξὺ ἄλλων (βλ. ἀνωτ. passim, καὶ σημ. 11) ὅτι ἐδῶ τὸ ὕδωρ ἐγκωμιάζεται γιὰ τὸ ὅτι αὐτὸ ἀποτελεῖ τὸ βασιλεῖον τοῦ Ποσειδῶνος, τοῦ ὁποῖου ὁ ρόλος εἶναι ιδιαίτερα σημαντικὸς στὸν 1^ο Ὀλ. - ὅταν ὁ Πέλοψ τὸν ἐπικαλεῖται, καὶ ἐκεῖνος τὸν βοηθεῖ (71 κ.έ.)· μάλιστα ὁ Ποσειδῶν ἔχει ἀποκληθῇ «ἄριστος» στὴν Ὀδ. 13.142: Ἐπίσης λέγεται ὅτι ἡ ἐξαιρετικότητά τοῦ ὕδατος ἔχει νὰ κάνει μὲ τὶς λαμπρὲς κατὰ θάλασσαν πολεμικὲς ἐπιτυχίες τοῦ Ἰέρωνος [Fennell (1893*) ad loc., Gerber (1982) 7]: τέτοιες ἐρμηνεῖες ἀνήκουν στὴν σφαῖρα τῆς "overinterpretation", καὶ ἡ ἀπλή/ἐπιγραμματικὴ φράση τοῦ Πινδάρου ἄριστον μὲν ὕδωρ δὲν ἐπιδέχεται τόσον μακρινὲς προεκτάσεις. Ἀντιθέτως, ὁ Ganz (1978) 27 ἐκφράζει σαφῶς αὐτὸ πού ὑποστηρίζω: "the listener is left to supply for himself the fact that water is to be regarded as best of its kind. Nor is it at all clear what that kind is" (βλ., i.c., καὶ τὴν σημείωσή του 16).

μέν συνδέει «μία σειρά προτάσεων που περιέχουν μὲν διαφορετικό ὕλικό, ὅμως χωρίς ἀντίθεση»· καὶ ὁ Denniston (1954³) 370 (i) γράφει ὅτι ὁ βαθμὸς ἐντάσεως τῆς ἀντίθεσης κινεῖται μέσα σὲ εὐρέα ὅρια, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ μὲν ... δέ, μερικές φορές, νὰ μὴν εἶναι πολὺ πρὸς ἰσχυρὸ ἀπὸ τὸ τε ... καί. Μάλιστα σὲ τέτοιες περιπτώσεις, ἰδιαίτερα στὴν πόληση, τὸ μὲν ἐνίοτε παραλείπεται, id. 165 (i), ὅπως καὶ στὴν συμπλοκή τε ... καί τὸ τε σαφῶς πλεονάζει, id. 512 fin. "Ὅσο γιὰ τὸ δέ ὡς συνδετικό/συμπλεκτικό δηλώνει εἴτε καθαρὴ συμπλοκή (=καί), εἴτε ἀντίθεση (= ἀλλά), μὲ ὅλα τὰ ἐνδιάμεσα (id. 162)· ἔτσι, τὸ συνδετικό δέ εἴτε συνεχίζει τὴν διήγηση ("continuative"), εἴτε εἶναι ἀντιθετικό ("adversative"), χωρίς νὰ μπορεῖ νὰ χαραχθεῖ αὐστηρὴ διαχωριστικὴ γραμμὴ μεταξύ τους (ib., κατωτ.).

Γιὰ τὴν περίπτωσή τοῦ Ὀλ. 1.1 ὁ Slater (1969) κάνει λόγο γιὰ παρατακτικὴ κλιμάκωση (μὲν, 2.f.β.), ἐνῶ ὁ ἴδιος, s.v. δέ, σχολιάζει στὴν ἀρχὴ τοῦ λήμματος ὡς ἐξῆς: «ἀφοῦ τὸ δέ κανονικῶς χρησιμοποιεῖται μὲ καθαρὰ συνδετικὴν ιδιότητα, ἡ ἀπόφαση μεταξύ τοῦ 'ἐξελικτικοῦ'¹⁴ καὶ τοῦ 'ἀντιθετικοῦ' δέ δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ εἶναι συχνὰ αὐθαίρετη.

Ὁ Verdenius (1988) 5 δέχεται (καὶ παραθέτει) τὴν ἄποψη τοῦ Gerber ὅτι τὸ δέ εἶναι μᾶλλον συνδετικὸ παρὰ ἀντιθετικό, ἐφ' ὅσον ἡ ἀλληλουχία μὲν...δέ...δὲ εἶναι μιὰ παρατακτικὴ «λίστα» πεδίων σὲ καθένα ἀπὸ τὰ ὁποῖα κάποιος στοιχεῖο ὑπερέχει. Κατόπιν αὐτῶν, ἡ μετάφραση ποὺ προτείνω εἶναι ἡ ἐξῆς: «Ἀριστον εἶναι τὸ ὕδωρ (τὸ μὲν ἀμετάφραστο), ὁ δέ/καὶ ὁ χρυσός [...], ὅχι ἀλλὰ ὁ χρυσός [...)].».

χρυσός: ἡ διαφορὰ στὴν ἔκτασή τῶν μερῶν τοῦ Priamel (τὸ 2^ο ἐκτενέστερο τοῦ 1^{ου}) δὲν θεωρῶ ὅτι εἶναι δηλωτικὴ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ χρυσοῦ ἐναντι τοῦ ὕδατος, ὅπως συμπεραίνει ὁ Wilamowitz (1922) 491 κρίνοντας ἀπὸ τὸ ὅτι ὁ Πίνδαρος λέγει περισσότερα περὶ χρυσοῦ. Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Gerber (1982) 11, ὕδωρ καὶ χρυσός εἶναι στοιχεῖα τελείως ἀνεξάρτητα ποὺ καθένα τους εἶναι πρῶτο στὴν σφαῖρα στὴν ὁποία ἀνήκει.

Ὁ χρυσὸς ἀπαντᾷ πολὺ συχνὰ σὲ Priamel καὶ συγκρίσεις: πολλὰ παραδείγματα στὸν Gerber (1982) l.c. Ὁ Πίνδαρος εἶχε ἰδιαίτερη ἀδυναμία στὸν χρυσό¹⁵ καὶ συχνὰ τὸν ἀναφέρει στὴν ἀρχὴ τῶν ποιημάτων του προσδίδοντάς τους μεγαλοπρεπεῖ ἑναρξῇ: πβ. Ὀλ. 6.1, 7.4, 8.1, 13.8· Πυθ. 1.1, 4.4., 6.7-8, 9.6, 11.4· Ἰσθ. 2.1, 5.3, 7.5· Παι. 6.1, Παρθ. 2.1, Θρ. 3.1. Χρῶσαι εἶναι αἱ ἔξοχοι ἵπποι (τὸ ἄρμα) τοῦ Ἀγλαοστρίαινα Ποσειδῶνα (Ὀλ. 1.41, πβ. 8.51), ὅπως καὶ τὸ ἐκπληκτικὸ ἄρμα ποὺ ἐδώρησε ὁ θεὸς στὸν Πέλοπα (1.87) μὲ τοὺς ἀκάμαντας

14. Ἀντὶ γιὰ τὸ "continuative" τοῦ Denniston, ὁ Slater χρησιμοποιεῖ τὸ "progressive" - ποὺ ἐκφράζει τὸ ἴδιο πρᾶγμα.

15. Μάλιστα παραδίδεται ὅτι ὁ ἴδιος ἦταν φιλοχρήματος: βλ., π.χ. Woodbury (1968), Negri (1996)· πβ. Young (1982) 158, col. b. init. "the annotated editions from antiquity present Pindar as rather greedy". Βλ. ἐπίσης καὶ στὸ πλούτου ad fin.

ἵππους (πβ. καὶ τὸ χρυσὸ ἄρμα τοῦ Ἀπόλλωνος, Πυθ. 9.6). Ὁ,τι τὸ ἐξαιρετικὸ λοιπὸν (π.χ. Ὀλ. 7.4) ἢ τὸ πολὺτιμο (ὅπως τὸ ἀγαθὸ τῆς υἱείας, Πυθ. 3.73) περιγράφεται ἀπὸ τὸν Πίνδαρο ὡς «χρυσόν»· περαιτέρω, σθένος ἀελίου χρύσειον λεύσσομεν (Πυθ. 4.144) = τὸν χρυσὸ τὸν ἥλιο, τὸ χρυσὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἀλλὰ καί: βρέχε θεῶν βασιλεὺς ὁ μέγας χρυσέαις νιφάδεσσι πόλιν (Ὀλ. 7.34), καί (ib. 49) ξανθὰν ἀγαγὼν νεφέλαν πολλὴν ὅσε χρυσόν: δηλαδὴ ὁ Ζεὺς (α) καταβρέχει τὴν πόλιν μὲ χρυσῆς νιφάδες, καί (β) βρέχει χρυσὴ βροχὴ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁ ἀποδέκτης τοῦ ἐπινίκου βασιλεὺς Ἰέρων (Ὀλ. 1.23, 144), ὁ ἴδιος πολλὸ πλοῦσιος (ib. 10-13, πβ. Βαχχ. 3.63-66 ὅσοι γε μὲν Ἑλλάδ' ἔχουσιν, οὔτις, / ὃ μεραίνητε Ἰέρων, θελήσει/φάμεν σέο πλείονα χρυσόν/σε Λοξία πέμψαι βροτῶν), θὰ χαίροταν ἀκούοντας τὸν ἔπαινο ἐνὸς τόσον οἰκείου σ' αὐτὸν ὕλικου ἀγαθοῦ¹⁶. Γιὰ ἄλλες ἀναφορὰς τοῦ χρυσοῦ ὡς οὐσιαστικοῦ ἢ ἐπιθέτου, ἐπίσης καὶ ὡς πρώτου συνθετικοῦ πολλῶν ἐπιθέτων στὸν Πίνδαρο, βλ. τὸν Slater (1969). Γιὰ τὴν μεγάλη δύναμη τοῦ χρυσοῦ πβ. Ἰσθ. 5.2-3 καὶ μεγασθενὴ νόμισαν/χρυσὸν ἀνθρωποὶ περιώσιον ἄλλων καὶ ἀπ. 222.1 Διὸς παῖς ὁ χρυσός.

Ἵδωρ, χρυσὸς καὶ πῦρ ἀντιμετωπίζονται μὲ «φιλοσοφικώτερη» θεώρηση ἀπὸ τὸν Farenga (1977) 200-204, πβ. 213¹⁷. Ἐπίσης μερικοὶ ἐρευνητές, συνδέοντας τὸν χρυσὸ μὲ τὸ πῦρ καὶ τὸν ἥλιο, ὁμιλοῦν γιὰ μιὰ ἐσωτερικὴ-μυστικιστικὴ σημασία τοῦ χρυσοῦ στὸν Πίνδαρο χωρὶς νὰ προχωροῦν σὲ περαιτέρω συζήτηση τῆς ἀπόψης αὐτῆς, π.χ. Duchemin (1952) 55 fin.¹⁸, πβ. τὸ κεφάλαιό της "La mystique de l'or, de la lumière, et des couleurs" (1955) 193 κ.έ., Finley (1955) 53 - ἀλλ' ὅμως βλ. Young (1970) 81 καὶ σημ. 169· παλαιότερα ὁ Farnell (1932) 4, σχολιάζει (στ. 2): "the phrase suggests a mystic-magical view of gold, that appears more clearly in *Isthm.* V. 2-3, vide vol. i p. 272", καὶ ἐκεῖ (i. 272) ὑποστηρίζει: "Pindar's imagination is kindled by his feeling for gold, as something supernatural in its beauty and attraction, as something that shines in the dark and may lure men to their doom; such a character it pos-

16. Γιὰ χρυσὸ καὶ πλοῦτο βλ. Buchholz (1869) 33-36.

17. "Gold mixes with human wealth and is equivalent to fire as it burns (mixes) with night's darkness. Water alone mixes with nothing, possesses no sensible or physical characteristics here; therefore, it is best. Although they also enjoy pre-eminence, gold and fire share such a judgement and derive it from a visual perception dependent on time and place, namely nighttime and human wealth. Three categories emerge: the pure or totally unmixed, the mixed but distinguished, and the totally mixed or indistinguishable. Stated otherwise, water is perceived only in thought, which judges it best, and gold and fire through the shining and burning actions which senses perceive. And these senses, struck by such pre-eminence, do not perceive any characteristics at all in the darkness of night and in the incoherence of wealth minus gold": Farenga (1977) 200/201.

18. "[...] la mention de l'or a pour notre poète une signification ésotérique et une valeur mystique". Ὅμως τὸ ἐτι ὁ Πίνδαρος (ὅπως καὶ ὁ Αἰσχύλος) ἦταν μυστικιστής - π.χ. Bury (1888) 185 - μπορεῖ νὰ μᾶς δεσμεύει νὰ ἐρμηνεύουμε κάθε τι μὲ βάση τὸ δόγμα αὐτό;

sesses in some northern folklore and saga". Όμως ο Farnell κυμαίνεται από την υπερβολή έως το λάθος, αφού εν προκειμένω (Όλ. 1.1-2) αυτό που κλάμπει στο σκοτάδι είναι το πῦρ, όχι ο χρυσός. Καί η Krummen (1990) 211 καί σημ. 1 ἀπλῶς ἀναφέρει ὑποστηρικτὲς τέτοιων μυστικιστικῶν, ἢ ἄλλων ἀπλουστερων ἀπόψεων (ὅπως π.χ. τοῦ Gildersleeve, 129, ὅτι ὕδωρ, χρυσός, ἥλιος "ὑπάρχουν μόνο γιὰ τὴν ἐξύψωση τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων"), χωρὶς δὲ νὰ παίρνει θέση κατὰ τὴν παρατήρηση "l'art pour l'art"· συζήτηση περὶ χρυσοῦ καὶ στίς σελίδες τῆς 212-216, θὰ ἔλεγα χωρὶς κάτι τὸ οὐσιαστικό· ὥστόσο, πολὺ καλὴ ἡ βιβλιογραφία τῆς, 281-287.

Τέλος, ὁ Finley (1955) 52 κ.έ., τὸν ὁποῖον ἀπασχολεῖ τὸ γιὰτὶ ὁ Πίνδαρος ἐπιλέγει εἰδικὰ τὸ ὕδωρ, τὸν χρυσὸ καὶ τὸν ἥλιο, προτείνει ὅτι γιὰ καθένα κατὰ σειρὰν ὁ ποιητὴς ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὴν ποίηση, τοὺς ἥρωες καὶ τοὺς θεοὺς· ἔτσι ὁ συμβολισμὸς εἶναι: ὕδωρ=ποίηση, χρυσός=ἥρωες, ἥλιος=θεοί – βλ. καὶ Barkhuizen (1976) 3. Στὸν Finley ἀσχεῖ κριτικὴ ὁ Young (1970) 80 κ.έ., πβ. καὶ Hubbard (1985) 154 ("I would submit that we need not look so far afield as Finley does") τοῦ ὁποῖου ἡ ἀνάλυση (155) εἶναι πιὸ χειροπιαστή, ἔστω καὶ ἂν καὶ αὐτὸς ξεκινᾷ μὲ τὸ ὅτι "water=poetry" (βλ. καὶ id. 14)· γιὰ συζήτηση περὶ τῶν συμβολισμῶν (Finley, Young) βλ. Gantz (1978) 27-29, πβ. id. (1970) 15-17¹⁹.

Προσωπικῶς θεωρῶ ὅτι τέτοιοι συμβολισμοὶ καὶ συνδέσεις, τοῦλάχιστον γιὰ τὴν συγκεκριμένη περίπτωσιν²⁰, εἶναι ὑπερβολικοί. Γιὰ συμβολισμό ὁμιλοῦν καὶ ἄλλοι, π.χ. (α) Fränkel (1969³) 538/539 (472 init. στὴν ἀγγλ. μτφρ.), ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὸν Ἡράκλειτο (τὸν ὁποῖον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Πίνδαρος, ὅπως πιστεύει), ἀναγνωρίζει τὸ ὕδωρ ὡς τὸ στοιχεῖο τῆς φυτικῆς ζωῆς, τὸ πῦρ ὡς τὸ στοιχεῖο τῆς ἀνώτερης <μορφῆς τῆς> ζωῆς, τὸν χρυσὸ ὡς τὸ πρωτεύον ἀπὸ τὶς ὑλικὲς ἀξίες· (β) Noica (1972) 58²¹. (γ) Gianotti (1975) 113· (δ) Kirkwood

19. Πέρα τοῦ Young καὶ Hubbard (μόλις ἀνωτ.), ὁ Gantz (1970) 15 fin. γράφει γιὰ τὸν Finley: "His work on Pindar as a whole is somewhat fanciful", πβ. καὶ id. 16 fin.: "What seems to me excessive in Finley's theory, however, is his identification of water with poetry".

20. Τὸ ὅτι ὁ Πίνδαρος συσχετίζει μερικὲς φορές, στὸ πλαίσιο τῆς ποιητικῆς του ἐκφρασης, τὴν ροὴ τοῦ ὕδατος μὲ τὴν ροὴ τοῦ ποιητικοῦ λόγου, δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ἐδῶ τὸ ὕδωρ συμβολίζει τὴν ποίηση ἢ καὶ ὅτι χαρακτηρίζεται ἀριστον γι' αὐτὸν τὸν λόγον· ἰδοὺ τὰ παραδείγματα (σημειωτέον κανένα ἀπὸ τοὺς Ὀλυμπιονίκους): Πυθ. 4.299 παγὰν [...] ἐπέων, 5.99-100 δρόσω μαλθακᾷ/ῥανθεισᾷν κώμων ὑπὸ χεύμασιν, Νεμ. 4.4-5 θερμὸν ὕδωρ [...] εὐλογία φόρμιγγι συνάρορος, 7.12 ῥοαῖσι Μοισᾶν, 7.62 ὕδατος ὥτε ῥοὰς φίλον ἐς ἄνδρ' ἄγων, Ἰσθ. 6.63-4 τὰν Ψαλνυχιδᾶν δὲ πάτραν Χαρίτων/ἄρδοντι καλλίστα δρόσω, ἐπίσης ib. 74-5 Δίρκας ἀγρόν ὕ-/δωρ, τό [...] ἀνέτει-/λαν [...], 7.18-19 σοφίας ἄωτον ἄχρον/κλυταῖς ἐπέων ῥοαῖσιν ἐξίκεται ζυγὲν, ἀπ. 52 f. = Παρ. 6. 128-9 ἀλλ' αἰοιδᾶν/ῥόδια δεκομένα κατερεῖς.

21. "L'eau, le feu, l'or, le soleil: Chaque de ces éléments possède un symbolisme à lui; mais [...] Pindare [...] annule le symbolisme particulier en faveur du symbolisme de la lumière [...]". La lumière elle-même ne sera qu'un élément fonctionnel et s'annulera

(1982) 101²². Πιστεύω ότι η πιό απλή αντιμετώπιση του Gildersleeve, αν και παλαιά (1885), είναι πλέον ασφαλής (βλ. άνωτ., Krummen, και την σημείωσή μου 6) και συμφωνώ με εκείνον ότι εδώ "much in P.<indar> is merely foil" (129)²³. Στο πλαίσιο αυτό, ο χρυσός φαίνεται να λογίζεται άνεκαθεν ως ο κατ' έξοχην πλούτος, και η παλαιά παρομοίωση του Heyne (1809) 2 είναι διαχρονικά επιτυχής: «άτε αϊθόμενον πῦρ διάδηλόν έστι νυκτί, οὔτως έν πλούτῳ χρυσός»: έτσι άπλά, χωρίς φιλοσοφικές συνδέσεις ή άλλους συμβολισμούς.

αϊθόμενον πῦρ: πβ. Παι. 6.97 σέλας αϊθόμενον πυρός, Ίλ. 16.293 κατά δ' έσβεσεν αϊθόμενον πῦρ (βλ. και Sotiriou [1998] 72)· στον Όμηρο ή φράση άπαντά συχνά σέ πτώση γενική στο τέλος του στίχου, π.χ. Ίλ. 8.563 πυρός αϊθόμενιο. Σέ παραδείγματα όπως τὰ παραπάνω δηλώνεται ή καταστρεπτική δύναμη του πυρός [πβ. Gerber (1982) 11 ad loc.], κάτι που δέν έχει θέση εδώ άφου ό συσχετισμός είναι μεταξύ τής λάμψεως του χρυσοῦ και τής λάμψεως του πυρός που καίει²⁴.

Τό LSJ⁹, αϊθω, 3., χαρακτηρίζει τό παράδειγμα του Όλ. 1.1 ως παθητικό, ένῳ ό Slater (1969) ύποστηρίζει ότι εδώ τό αϊθόμενον είναι μέσο. Ό Gerber (1982) 12 init. άναφέρει ότι οι γνώμες τών σχολιαστών είναι μοιρασμένες μεταξύ μέσης και παθητικής διαθέσεως, και ακολουθεϊ τόν Mette (*Lfgre*, s.v. αϊθω), ό όποιος άποφαινεται ότι οι χρήσεις του αϊθόμενον είναι μεσοπαθητικές. Στόν βαθμό που ή σημασία του αϊθόμενον πῦρ είναι, όπως πιστεύω, πῦρ «που μέ την καύση του φεγγοβολεί» θά θεωρούσα τόν μετοχικό τύπο ως μέσο.

Στόν Πυθ. 1.21-24 ό Πίνδαρος περιγράφει ζωηρά μιá έκρηξη του ήφαιστείου τής Αϊτνας: έν τὸ 470 (που γράφτηκε ό 1^{ος} Πυθ.) ή όλη σύλληψη τής εικόνας άνάγεται στην έκρηξη τής Αϊτνας του 479, έννέα χρόνια πριν, δέν είναι

également tout en devenant une force d'incantation qui suggéra [...] la suprématie des jeux olympiques".

22. "In Pindar's imagery gold, along with light, has a very exalted place, as Jacq. Duchemin has shown in detail (*Pind., poète et prophète*, Part III, ch. 1). That, as Duch. argues, it has a religion significance, a formal association with divinity and immortality arising out of 'la sacralité de l'or et de la lumière' (p. 227), is a speculation, though certainly the imagery of gold is associated very frequently with Pindar's description of the gods".

23. Η χρησιμοποίηση τής λέξεως "foil" από τόν Gildersleeve είναι για την περίπτωση λίαν επιτυχής. Έδώ βέβαια δέν χρησιμοποιείται όπως άργότερα, όταν αυτή καθιερώθηκε ως ειδικός συστατικός όρος του Priamel από τόν Bundy (1962) I. 5 κ.έ. ("foil" = ή κλιμακωτή παράταξη, "climax ή cap" = ή κορύφωση στο Priamel), άφου ό Gildersleeve δέν άναφέρεται καθόλου σ' αυτό· να είναι άραγε μιá τέτοια χρήση προάγγελος του foil για τό Priamel; Περί Priamel και για άλλες ύφολογικές παρατηρήσεις στο προοίμιο του Όλ. 1 (1-7) βλ. στο ύπό δημοσίευση άρθρο μου στα Έλληνικά (άνωτ. σημ 6).

24. Περί φωτός και σκότους στην πρώιμη έλλην. ποίηση, βλ. Bremer (1976)· για τόν Πίνδαρο, 231-310. Άλλη σχετική βιβλιογραφία βλ. στον Gerber (1982) 11 init.

ἀπίθανο νὰ συνδέει ὁ ποιητὴς στὸν 1^ο Ὀλ. (τὸ 476, δηλ. μόλις τρία χρόνια μετὰ τὴν ἔκρηξη) τὴν παρομοίωση τοῦ πυρὸς ποὺ λάμπει τὴ νύχτα μετὰ τὴν ἔκρηξη τῆς Αἴτνας, ὅπως πιθανολόγησε ὁ Fennell (1893²) 8 ad loc. Γι' αὐτό ὁ Verdenius (1988) 6, στὸ *νυκτί*, κακῶς θεωρεῖ ὅτι ὁ Fennell ἔκανε αὐτὴν τὴν σκέψη "unnecessarily".

2 ἄτε: "tamquam, velut" (Denniston³ 596), παραβολικό, πβ. LSJ⁴, ἄτε, I., 'just as, so as', «ὅπως ἀκριβῶς». Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι τὸ ἄτε τίθεται ἐδῶ μετὰ τὸ οὐσιαστικὸ στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται (ἐπίταξη τοῦ παραβολικοῦ), καὶ μετὰ διασκελισμὸ στίχου (πῦρ/ἄτε) μετ' ἀποτέλεσμα νὰ καταργεῖ τὴν, *prima facie*, παράθεση αἰθόμενον πῦρ στὸ ὃ δὲ χρυσός· παρόμοια μετὰθεση τοῦ ἄτε ἔχομε στὸν Παι. 6. 12 παῖς ἄτε· βλ. καὶ Gerber (1982) 12 ad loc. καὶ τὸ ἐπόμενο σχόλιο.

διαπρέπει: οἱ δύο πρῶτες ἐμφανίσεις τοῦ ρήματος στὴν (σωζόμενη) ἑλληνικὴ Γραμματεία εἶναι στὸν ὕμνον εἰς Ἑρμῆν 351, καὶ ἐδῶ. Τὸ ρῆμα διαπρέπει, ἐνῶ σαφῶς ἀναφέρεται στὸν χρυσὸ (ὃ δὲ χρυσός [...] / διαπρέπει [...] ἔξοχα πλούτου), μετὰ τὴν θέσιν ποὺ κατέχει μπροστὰ ἀπὸ τὸ *νυκτί*, ἐμπλέκεται νοηματικὰ καὶ ἀπόλυτα ταιριαστὰ μετὰ τὴν εἰκόνα αἰθόμενου πυρὸς ποὺ ὄντως κυριαρχεῖ μετὰ τὴν λάμψιν του (διαπρέπει) μέσα στὴ νύχτα. Δομικὰ λοιπόν, ἀντὶ τοῦ ρήματος νὰ ἐμφανίζεται στὴν κυρία πρόταση, τὸ συναντᾶμε μέσα στὴν παραβολικὴ, ὅπου κανονικὰ δὲν ἀπαιτεῖται νὰ ὑπάρχει ἐφ' ὅσον μπορεῖ νὰ ἐννοηθεῖ ἀπὸ τὴν κυρία πρόταση, ἀπὸ τὴν ὁποία ὅμως, στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, λείπει. Ἐνῶ λοιπὸν τὸ ἀναμενόμενο θὰ ἦταν λ.χ. ὃ δὲ χρυσὸς διαπρέπει ἔξοχα μεγάλου πλούτου, ἄτε αἰθόμενον πῦρ (ἐνν. διαπρέπει) *νυκτί*, τῶρα ἔχομε ὅ,τι ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὸ ἐξῆς: ὃ δὲ χρυσός, ἄτε αἰθόμενον πῦρ διαπρέπει *νυκτί*, <διαπρέπει> ἔξοχα μεγάλου πλούτου. Ὅμως ὁ Πίνδαρος συμπλέκει θαυμασία τὴν δομὴ τῆς ὅλης φράσεως, καὶ σ' αὐτὸ συμβάλλει δραστικὰ ἡ ἐπίταξη τοῦ ἄτε ποῦ, ἂν ὁ ποιητὴς τὸ προέτασσε, τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦταν ἄκομψο, ἀφοῦ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναλάβει ὅπωςδὴποτε τὸ διαπρέπει στὴν κυρία πρόταση εἰς βάρος τῆς οἰκονομίας λόγου. Βλ. ἐπίσης πρὶν κάτω στὸ ἔξοχα καὶ πλούτου. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸν ρόλο τοῦ ἄτε καὶ διαπρέπει βλ. στὸ ὑπὸ δημοσίευσιν ἄρθρο μου στὰ *Ἑλληνικά* (ἀνωτ. σὴμ 6).

νυκτί: εἶναι ἐμφανὴς ἡ ἀντιτιθέμενη εἰκόνα τῆς λάμψεως τοῦ πυρὸς *νυκτί* καὶ τῆς λάμψεως τοῦ ἡλίου ἐν ἡμέρᾳ (στ. 6): σημειωτέα καὶ ἡ *variatio* στὴν δῆλωση τοῦ χρόνου: ἀπλή δοτικὴ / ἐμπρόθετη, πβ. ἡμέραισιν/ ἐν ὄρνυσιν (Πυθ. 1.22-23).

μεγάνωρος: τὸ ἐπίθετο *μεγάνωρ* (ὃ, ἡ) ἀπαντᾷ μόνον ἐδῶ (ἄπαξ λεγόμενον) καὶ εἶναι συντομευμένος τύπος τοῦ *μεγαλάνωρ* (δωρ., ἀντὶ -ήνωρ < μέγας+ἀνήρ) ποὺ ἀπαντᾷ στὸν Πυθ. 1.52, καὶ στὸ ἀπ. 109.2. Ἐὰν ὑπερισχύει τὸ πρῶτο συνθετικόν, σημαίνει ἀπλῶς «τοῦ ἀρχοντικοῦ, μεγαλοπρεποῦς, ὑπερῆφανου (πλούτου), πβ. ἀγάνωρος ἵππου (Ὀλ. 9.23)· ἐὰν πάλι στὴν σημασίᾳ τοῦ ἐπιθέτου μετέχουν καὶ τὰ δύο συνθετικά, τότε τὸ ἐπίθετο εἶναι δυνατόν νὰ σημαίνει «τοῦ πλούτου»

που καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους ὑψηλόφρονες, ὑπερήφανους». (Παρόμοια ἔκφραση χρησιμοποιεῖται στὸν Πυθ. 10.18, ἀγάνορα πλούτον).

Οἱ δύο αὐτοὶ τρόποι ἐρμηνείας τοῦ μεγάνορος σημειώνονται ἤδη στὰ ἀρχαῖα Σχόλια (Olymp. I 4a., b., c.), πβ. καὶ Σεμιτέλον (1875), ad loc. «τοῦ μέγα δυναμένου, ἢ κατὰ μετωνυμίαν, τοῦ ἰσχυροποιούντος καὶ μεγαλύνοντος τοὺς ἔχοντας αὐτὸν ἀνθρώπους». Ὁ Gerber (1982) 14 ταλαντεύεται μεταξὺ τῶν δύο ἐρμηνειῶν, ἐνῶ ὁ Verdenius (1988) 6 fin. συστήνει τὴν δεύτερη (πβ. καὶ Hummel (1993) § 146: "valeur causative de l'adjectif"), σχολιάζοντας ὅτι ὁ Πίνδαρος δείχνει προτίμηση στὴν χρῆση ἐπιθέτων "in a causative sense"²⁵ (μὲ παραδείγματα). Προσωπικῶς δέχομαι τὴν δεύτερη ὡς πλέον περιγραφικὴ καὶ "difficilior", ποὺ ὡς ἐκ τούτου ἀρμόζει στὸ ὕφος τοῦ ποιητῆ· πέρα τούτου, καὶ ἄλλοῦ ὁ Πίνδαρος φαίνεται νὰ χρησιμοποιεῖ ἐπίθετα "in a causative sense", π.χ. ἐν εὐάνορι [...] ἀποικία (Ὀλ. 1.24), ὅπου, σύμφωνα μὲ τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Verdenius (1988) 16 ad loc., ἡ «μεταβιβαστικὴ» σημασία σαφῶς ὑπερισχύει τῆς ἄλλης.

ἔξοχα: ὁ Slater (1969) s.v. ἔξοχος, c., γράφει ὅτι πρόκειται γιὰ πληθ. οὐ-δετέρου, ἀντὶ προθέσεως μετὰ γενικῆς· ὁ Gerber (1982) τὸ δέχεται, ἔξαρχτᾶ τὴν γεν. πλούτου ἀπὸ τὸ ἔξοχα, πάντως χωρὶς καὶ αὐτὸς νὰ μᾶς διαφωτίζει ποιὰ ἴσως πρόθεση + γεν. θὰ ἐξέφραζε ἐδῶ τὸ ἴδιο πρᾶγμα μὲ τὸ ἔξοχα (δίκην προθέσεως) πλούτου²⁶, πολὺ μᾶλλον ὅταν συσχετίζει αὐτὴν τὴν χρῆση τοῦ ἔξοχα μὲ τὸ <ἐνθα [...] / ἀσκειται Θέμις> ἔξοχ' ἀνθρώπων (Ὀλ. 8.23), καὶ μὲ τὸ φιλεῖν δὲ Κάρουτων ἔξοχ' ἑταίρων (Πυθ. 5.26).

Ἄν καὶ ἡ σύναψη τοῦ ἔξοχα μὲ τὴν γεν. πλούτου εἶναι συντακτικῶς δυνατὴ (βλ. κατωτέρω, καὶ τὸ ἐπόμενο σχόλιο, στὸ πλούτου), ὥστόσο, ἀφοῦ ἐδῶ ὁ Πίνδαρος δὲν λέγει ὅτι ὁ χρυσὸς ἀπλῶς διαπρέπει πλούτου ἀλλὰ τονίζει ὅτι διαπρέπει μάλιστα ἢ διαφερόντως (= ἔξοχα) πλούτου, τὸ ἔξοχα, ποὺ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἶναι ἐπίρρημα (βλ. πιδ κάτω), σαφῶς προσδιορίζει τὸ διαπρέπει, ὁπότε ἡ γεν. πλούτου ἔξαρχτᾶται ἀπὸ τὸ ρῆμα²⁷. Τὸ ἔξοχα λοιπὸν ἐδῶ = ἐξόχως, ὅπως στὸ <Μενοίτιον> ἐξόχως τίμασεν ἐποίκων, Ὀλ. 9.69.

25. "Μὲ σημασία αἰτιακή", δηλ. ποὺ ἐνεργεῖ οὕτως, ὥστε νὰ ἐπέλθει τὸ δεῖνα ἀποτέλεσμα. Ὁ δόκιμος γλωσσολογικὸς ὅρος εἶναι ἐν προκειμένῳ μὲ «μεταβιβαστικὴ» σημασία.

26. Ὁ Heyne (1817) 4 καὶ ὁ Laurent (1824) 2 γενικῶς ἐρμηνεύουν μὲ τὸν αὐτὸν τρόπο: «ὁ δὲ χρυσὸς διαπρέπει ἐξόχως (κατὰ) πλούτου, ἅτε πῦρ αἰθόμ. (Flamma ardens) διαπρέπει νυκτί» (Heyne), «[...] ἐξόχως (κατὰ) μεγάνορος πλούτου, ἅτε πῦρ αἰθόμενον (διαπρέπει νυκτί)» (Laurent): ἢ κατὰ + γεν. (τὴν ὁποῖαν ἀμφότεροι προσθέτουν ἐν παρενθέσει, τρέποντας καὶ τὸ ἔξοχα σὲ ἐξόχως (=ἐπίρρ.), σύμφωνα μὲ τὸ LSJ⁹ (κατὰ, A.7) ἐκφράζει ἀναφορὰν «ἐν σχέσει πρὸς τὸν πλούτου»· ἀλλ' ὅμως ἡ πρόθεση + γεν. ποὺ εἶναι ἴσως ἰσοδύναμη μὲ τὸ ἔξοχα (=πρόθεση) + γεν. εἶναι ἢ ἐκ, πβ. LSJ⁹, ἐκ, I.4., "to express separation or distinction" μὲ τὸ παράδειγμα ἐμοὶ ἐκ πασέων Ζεὺς ἄλγε' ἔδωκεν = "to me out of (i.e. above) all" Ἰλ. 18.431, πβ. 432· ἔτσι, ἔξοχα πλούτου = πάνω ἀπὸ (ὅλον) τὸν πλοῦτο.

27. Τὴν σύνταξη αὐτὴν ὁ Gerber (1982) 14, στὸ πλούτου, θεωρεῖ ἐξ ἴσου πιθανή, παρέχει παραδείγματα τοῦ διαπρέπω + γεν. (μὲ πρῶτο τὸ Εὐρ. Ἄλκ. 642, πάντων διαπρέπεις,

Τὸ LSJ⁹, *ἔξοχος*, II.2.a, ἀναφέρει ὅτι ὁ πληθ. *ἔξοχα* χρησιμοποιεῖται συχνὰ στὸν Ὅμηρο ὡς ἐπίρρημα, καὶ ἐν συνεχείᾳ (b.) *ἔχομε* τὸ <ἐπίρρ.> *ἔξοχα* "c. gen., ἔ. πάντων far above all, Il. 14.257, etc.; *ἔξοχ'* ἑταίρων Pi. P. 5.26; ἔ. πλούτου above all wealth, Id. O. 1.2". Εἰδικὰ ὁμῶς γιὰ τὸ χωρίο τοῦ Ὀλ. 1.2, τὸ *ἔξοχα* (= ἐπίρρ.) προτιμῶ νὰ τὸ ἐξαρτήσω ἀπὸ τὸ διαπρέπει (βλ. ἄνωτ., καὶ τὴν σημ. 27), ἐνῶ γιὰ τὸ *ἔξοχα* πλούτου οἱ Slater καὶ Gerber (ῥῆδη, ἄνωτ.) καὶ ἡ Hummel (1993) § 177, πβ. § 168, ὑποστηρίζουν ὅτι *ἔχομε* ὄχι ἐπίρρημα + γεν. (LSJ⁹) ἀλλὰ πρόθεση + γεν. (τὸ *ἔξοχα* ἀντὶ προθέσεως)²⁸, πβ. καὶ Kirkwood (1982) 48, στὸ *νυκτί*: "*ἔξοχα* is prepositional, as often in Homer".

Ἡ διάσταση λοιπὸν τῶν ἀπόψεων ἐν σχέσει μὲ τὸ *ἔξοχα* εἶναι ἐμφανής: Ἐὰν τὸ *ἔξοχα* εἶναι ἐπίρρημα, ἡ γεν. πλούτου θὰ μπορούσε νὰ ἔχει καὶ μίαν ἐμπρόθετη μορφή μὲ τὸ ἴδιο νόημα, π.χ. *διαπρέπει ἔξοχα ἐν/ἐπὶ πλούτῳ* (πβ. LSJ⁹, *διαπρέπω*, 2.) δηλώνοντας καὶ πάλι (σημ. 26) σχέσιν ἀναφορᾶς. Ἐὰν τώρα τὸ *ἔξοχα* ἐκληφθεῖ σὰν πρόθεση + γεν. (*ἔξοχα* πλούτου), τότε, τὸ ἐμπρόθετο πλέον, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι τυπικὰ ἰσοδύναμο μὲ τό, π.χ., *διαπρέπει πρὸ πλούτου* (πβ. Ὀλ. 10.23 *ἔργων πρὸ πάντων* καὶ LSJ⁹, πρὸ, III.1) «= <ὁ χρυσός> ξεχωρίζει (μὲ τὴν λάμψη του) πάνω ἀπὸ τὸν πλοῦτον», σημασιολογικὰ ὁμῶς τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦταν πτωχότερο ἀπὸ αὐτὸ ποὺ ἐκφράζει τὸ *ἔξοχα* πλούτου ποὺ εἶναι σὰν Ὑπερθετικός, πβ. Verdenius (1988) 7 init., βλ. LSJ⁹, *ἔξοχος*, II.1.b. Αὐτό, γιὰτὶ ὁ Πίνδαρος, χρησιμοποιώντας τὸ *ἔξοχα*, συνδέει τὸ σύνταγμα προθέσεως + γεν. μὲ τὸ διαπρέπει μέσῳ τοῦ *ἔξοχα* (*ἔξοχα* "interposé", ἀμέσως πρὶν κάτω, Hummel), κάτι ποὺ δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἰσχύει μὲ τὴν *πρὸ* (ἢ ἄλλη πρόθεση) + γεν., ἀφοῦ σύνταξη *διαπρέπω πρὸ τινος* δὲν ὑφίσταται.

Τὴν «εὐελιξία» αὐτὴν τοῦ *ἔξοχα* διέκρινε ἡ Hummel (1993) § 168: "*ἔξοχα* est antéposé ou interposé", ἡ ὁποία ὥστόσο ὁμιλεῖ γιὰ τὸ *ἔξοχα* μόνον ὡς πρόθεση (*ἔξοχα* πλούτου), ὅπως δηλ. τὸ ἐκλαμβάνει ἐκείνη, ὁμῶς ἐναλλακτικῶς μπορεῖ θαναμάσια (ὅπως εἶδαμε) αὐτὸ νὰ εἶναι ἐπίρρημα, δηλ. *διαπρέπει ἔξοχα* (τὸ *ἔξοχα* ἐδῶ "antéposé", σύμφωνα μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς Hummel).

Ἐχομε λοιπὸν ἐδῶ (*διαπρέπει ἔξοχα* πλούτου) ἓνα τυπικὸ δεῖγμα τῆς γνωστῆς (ἐκούσιας ;) ἀμφισημίας τοῦ Πινδάρου ἥδη στὴν ἀρχὴ τῆς ὥδης του. Ἡ τοποθέτηση τῆς Hummel εἶναι κατ' ἀρχὴν σαφῶς ἀποδεκτὴ, καὶ θὰ ἦταν πλή-

κ.ἄ. μεταγενέστερα), ἐν τούτοις προτιμῶ τὴν ἄλλη, δηλ. *ἔξοχα* πλούτου (ἄνωτέρω): καὶ δὲν πρόκειται ἀκριβῶς γιὰ «σύνταξη ἀπὸ κοινοῦ» τῆς λέξεως πλούτου, ὅπως προτείνει, ἀλλὰ γιὰ μιὰ σύμπτωση συντάξεων δύο διαφορετικῶν ὄρων (*διαπρέπει καὶ ἔξοχα*) ποῦ, καθὼς ἀμφοτέρω διηλώνουν ὑπεροχὴν, συντάσσονται μετὰ γενικῆς.

28. Ἐφεξῆς στὴν συζήτηση μᾶς ἀπασχολεῖ τὸ διαπρέπει *ἔξοχα* (*ἔξοχα* = ἐπίρρ., ἐξαρτώμενο ἀπὸ τὸ διαπρέπει) καὶ τὸ *ἔξοχα* πλούτου (*ἔξοχα*, δίκην προθέσεως + γεν.): ἐπίσης ἡ πρόταση τοῦ LSJ⁹ (ἄνωτέρω) ὅτι *ἔξοχα* πλούτου = ἐπίρρ. + γεν., ποῦ σημασιολογικὰ φαίνεται νὰ συμπίπτει μὲ τὴν πρόταση *ἔξοχα* πλούτου (=πρόθεση + γεν.) τὴν ὁποίαν ἀργότερα ὑποστηρίζει καὶ ἡ Hummel.

ρης ἔαν περιελάμβανε καὶ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ ἔξοχα = ἐπίρρημα· γράφει λοιπὸν ἡ Hummel (§ 168, σ. 155 init.): «στὸ διαπρέπει νικτὶ μεγάνορος ἔξοχα πλούτου ἢ γενικὴ πλούτου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πρόθεση (δηλ. τὸ ἔξοχα), ἀλλὰ τὸ σύνταγμα αὐτὸ (ἔξοχα πλούτου) εἶναι σὺν μιᾷ σημασιολογικῇ προέκτασιν τοῦ ρήματος διαπρέπει». Γιὰ νὰ κλείσουμε: ἡ ἐκδοχὴ μὲ τὸ ἔξοχα δίκην προθέσεως δίδει τὸ νόημα ὅτι ὁ χρυσὸς διακρίνεται/ὑπερέχει πολὺ πᾶν ἀπὸ (ὅλον) τὸν πλοῦτο· ἡ ἐκδοχὴ μὲ τὸ ἔξοχα ὡς ἐπίρρημα σημαίνει ὅτι ὁ χρυσὸς ξεχωρίζει/διακρίνεται σὲ ἐξέχοντα βαθμὸ/ὑπερέχει ἐξαιρετικὰ τοῦ (κάθε μορφῆς) πλούτου. Ἐὰν ὑπάρχει κάποια νοηματικὴ διαφορὰ κρίνεται ἀμελητέα, καὶ ἐφ' ὅσον ἡ συντακτικὴ συμπλοκὴ εἶναι ἀνοικτὴ σὲ δύο προσεγγίσεις, κάτι στὸ ὁποῖο ἀρέσκεται γενικᾶ ὁ Πίνδαρος, δὲν θεωρῶ ὅτι ἐν τέλει τίθεται θέμα προτιμήσεως τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἄλλης: μᾶλλον, ὁ ποιητὴς ἤθελε νὰ καταλήξει, κατὰ μεγάλη προσέγγιση, στὸν ἴδιον ἀφορισμὸ περὶ τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ δύο δρόμους, καὶ τοῦτο μὲ τὴν εὐφυῆ, κατὰ δύο τρόπους, συμπλοκὴ τριῶν μόνον λέξεων (διαπρέπει — ἔξοχα — πλούτου)²⁹.

πλούτου: τὸ μοναδικὸ παράδειγμα τοῦ διαπρέπει + γεν. ποὺ ἀναφέρει τὸ LSJ⁹, s.v., 2. (πβ. καὶ τὸ Λεξικὸ τοῦ Adrados) εἶναι μεταγενέστερο τοῦ Πινδάρου (Εὐρ. Ἄλκ. 642: πάντων διαπρέπεις), ὁπότε τὸ Λεξικὸ φαίνεται νὰ συντάσσει τὸ πλούτου ἀπὸ τὸ ἔξοχα (βλ. τὸ προηγούμενο σχόλιό μου): ἔαν ὅμως ὁ Πίνδαρος εἶναι αὐτὸς ποὺ χρησιμοποιοῖ πρῶτος τὸ διαπρέπει + γεν., θὰ πρέπει νὰ καταχωρισθεῖ στὸ LSJ⁹, ἔστω ὡς "dub.", ἡ παλαιότερη αὐτῇ πινδαρικῇ χρήσῃ. Ὁ Gerber (1982) 14, ad loc., καταγράφει καὶ ἄλλα δύο παραδείγματα τοῦ ρήματος αὐτοῦ + γεν., ἀλλ' ἀπὸ συγγραφεῖς τοῦ 2ου καὶ τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ., τὸν Αἰλιανὸ καὶ τὸν Ἡλιδώρο· πάντως, τὸ ὅτι ἡ συγκεκριμένη σύνταξι ἐμφανίζεται τόσο ἀραιοὶ ἐνδιαφέρει λεξιλογικῶς. Περαιτέρω, ἄξι μνείας εἶναι ἡ ἀναλογία ποὺ ἀναφέρει ἐν μέρει ὁ Fennell (1893³) 9, ad loc. (καὶ ἀναπτύσσει ὁ Gerber (1982) 15 init.) μεταξὺ Ὀδ. 1.1-2 καὶ Ὀδ. 7.1-4 (φιάλαν [...] πάγχρυσον, κορυφάν κτεάνων), ὅπου χρυσός = πάγχρυσον, ἔξοχα = κορυφάν, πλούτου = κτεάνων· πβ. καὶ Ὀδ. 3.42 (κτεάνων δὲ χρυσὸς αἰδοιέστατος), ὅπου πάλι κτεάνων = πλούτου, αἰδοιέστατος = ἔξοχα = κορυφάν. Ὁ Verdenius (1988) 7 ad loc. ἀναφέρει πινδαρικὰ χωρία στὰ ὁποῖα ἐξάιρεται ἡ σπουδαιότητα τοῦ πλούτου. Γιὰ τὸν πλοῦτο στὸν Πίνδαρο βλ. Radici Colace (1978), καὶ Perysinakis (1982) 543-579.

29. Πβ. Race (1986) 15 fin.: "Pindar is a master of [...] interlocking of words, and the careful reader is continually surprised by the remarkable variety and subtlety of Pindar's word order", καὶ πὺ κάτω (18): "It is clear that Pindar delights in playing with language", καὶ "There is nothing quite like Pindar's language [...] It is, as Horace said, inimitable". Κατόπιν αὐτῶν, τίποτε στὴν γλῶσσα τοῦ Πινδάρου δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τυχαῖο. Βλ. ἐπίσης, π.χ. Stanford (1939) — γιὰ τὸν Πίνδαρο 129-136· Hoey (1965) 235: "Pindar's language plays hob with prognosis. He throws away sentence protocol for a poetical syntax of his own which tends to invert most, if not all, of the expected primacies". Renahan (1969)· Lozza (1976).

3 ἄεθλα: (ἄττ. ἄθλα) σημαίνει «βραβεῖα ἀγῶνος» καὶ ἐπίσης, μόνον στὸν πληθυντικό, «ἀγῶνες» (LSJ⁹, ἄθλον, I. καὶ II.). ἀμφότερες οἱ σημασίες («βραβεῖα», «ἀγῶνες») ἀπαντοῦν ἤδη στὸν Ὅμηρο, στὸν δὲ Ἀρχιλόχο, ἀπ. 182 (West) εἴτε πρὸς ἄθλα δήμος ἡθροῖζετο, ἄθλα σημαίνει καθαρὰ «ἀγῶνες» (πβ. D. E. Gerber, *Greek Iambic Poetry* [LOEB], σ. 199, "games"). Δεδομένου ὅτι ὁ Πίνδαρος ὁμιλεῖ κατωτέρω γιὰ τὸν Ὀλυμπίας ἀγῶνα (7), θεωρῶ [ὅπως καὶ ὁ Verdenius (1988) 7, ad loc.] ὅτι ἐδῶ ἄεθλα σημαίνει «ἀγῶνες» ὅχι «βραβεῖα» – ἄλλωστε ὁ ποιητὴς χρησιμοποιεῖ καὶ στὸν Νεμ. 9.9 τὸ ἀέθλων μὲ τὴν σημασία «ἀγῶνες» (ἰππῶν ἀέθλων [...], ἄ τε [...]). Βάσει αὐτῶν, ὁ Von der Mühl δὲν φαίνεται νὰ ἔχει δίκιο ὑποστηρίζοντας ὅτι ἄεθλα ἐδῶ = «βραβεῖα», MH 20 (1963) 203-204 (ὅχι "M.H., 1954 52", ὅπως λανθασμένα παραπέμπει ὁ Slater (1969) s.v. ἄεθλον, b.³⁰ ὁ ὁποῖος δίδει τὴν σημασία "contest" μὲ ἐπιφύλαξη). Μὲ βεβαιότητα δὲν ἀποφαίνεται οὔτε ὁ Gerber (1982) 15, ποὺ κλείει τὸ σχόλιό του στὸ ἄεθλα ὡς ἐξῆς: (πιθανῶς, σύμφωνα μὲ τὴν πρόταση ποὺ μοῦ ἔκανε ὁ Renehan, ἡ ἀμφισημία εἶναι σκόπιμη, καὶ ὁ Πίνδαρος ὑπονοεῖ καὶ τὶς δύο σημασίες), δηλ. «ἐπαθλον» ἀγῶνος καὶ «ἀγῶνα» καθ' ἑαυτόν (στὸν ὁποῖον ὁ νικητὴς λαμβάνει τὸ ἐπαθλον). Ἄν καὶ μὲ διαφορετικὴν σύνδεση, στὴν διπλὴν σημασία καταλήγει καὶ ὁ Hubbard (1985) 123: "τὸ ἄεθλον is an arena for σοφία, whether we take it as the poet's 'prize' (=the epinikian) for the victor's achievement or as the athletic 'contest' itself".

γαρύν: τὸ ἀπαρέμφατο δωρικῶς, ἀντὶ γαρύνειν (γῆρύνειν). Ὁ Gerber (1982) 15 ad loc. ὑποστηρίζει τὸ γαρύνειν (Christ), ἀντίθετα πρὸς τὴν μαρτυρία τῶν χφφ., ὁ Verdenius (1988) 7 ad loc., μᾶλλον δικαιολογημένα, τὸ γαρύνειν, καὶ ὁ Race (1997) τυπώνει ἐπίσης γαρύνειν. Ἐφ' ὅσον τὸ μέτρο δὲν ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ποσότητα τῆς τελευταίας συλλαβῆς τοῦ στίχου, δὲν πρέπει νὰ παρακαμφθεῖ ἡ ὁμόφωνη μαρτυρία τῶν χφφ. μὲ τὸν δωρικὸ τύπο. Γιὰ τὴν ἐκατέρωθεν ἐπιχειρηματολογία, βλ. τοὺς Gerber καὶ Verdenius ll.cc.

Ἡ σημασία τοῦ ρήματος εἶναι "ἐκβάλλω φωνήν (μὲ ὁμιλία ἢ τραγούδι), λέγω, ὁμιλῶ, τραγουδῶ". Δεδομένου ὅτι πιὸ κάτω (17-18) ἔχομε τὴν προτροπὴ ἀλλὰ Δωριάν [...] φόρμιγγα λάμβαν' (ε), πβ. 15-16 μουσικᾶς [...] οἷα παίζομεν, εἶναι σαφές ὅτι ἐδῶ τὸ ρῆμα σημαίνει "τραγουδῶ, ὑμνῶ".

4 ἔλδαι: τοῦ ἔλδομαι (καὶ ἐέλδομαι) "ἐπιθυμῶ, λαχταρῶ, ποθῶ". ποιητικὸ ρῆμα, μόνον στὸν Ἑνεστ. καὶ Παρατ. (LSJ⁹). ἀπαντᾷ στὸν Ὅμηρο, καὶ ἀπαξ στὸν Ἡσίοδο (Ἔργα 381) σὲ συναφὲς συγκείμενο: σοὶ δ' εἰ πλούτου θυμὸς ἐέλδεται ἐν φρεσὶ σῆσιν (ῆσιν D).

φίλον ἦτορ: "Homericum est": Turyn, στὴν ἐκδόσή του (1952²). Ἡ μοναδικὴ ἀναφορὰ στὴν ὁποία κάποιος (ἐδῶ ὁ Πίνδαρος) ἀπευθύνεται μὲ κλητικὴ

30. Ἡ παραπομπὴ ἀναφέρεται σὲ προηγούμενες παρατηρήσεις τοῦ Von der Mühl.

προσφώνηση στην καρδιά του [ἦτορ=κραδίη, πβ. Ὀδ. 20.18 (καὶ 20.17) πρὸς ib. 20.22].

Στὴν ψυχὴ τοῦ ὁ Πίνδαρος ἀπευθύνεται στὸν Πυθ. 3.61 (φίλα ψυχά) πάλι σὲ περικείμενο "of assumed self-restraining advice", Robinson (1990) 106, ἐνῶ γιὰ συμμετοχὴ τῆς καρδιάς τοῦ σὲ ὅ,τι αἰσθάνεται ὁ ποιητὴς πβ. Ἰσθ. 5.19-20. Σὲ τέτοια χωρία "the organs are invoked to emphasize the unqualified solemnity and seriousness of the action overtaken", Pelliccia (1995) 301.

Παρ' ὅτι ἡ φράση συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸν ποιητὴ, δὲν σημαίνει ὅτι ἡ κλητική "(ὦ) Πίνδαρε" θὰ μπορούσε νοηματικὰ νὰ τὴν ὑποκαταστήσει, ὅπως καλῶς ὑποστηρίζει ὁ Verdenius ἀντιτιθέμενος στὸν Gerber: "[...] the epic ἦτορ and similar words (θυμός, ψυχή, φρήν, etc.) are special powers and never represent the whole person [...]" (1988) 7, ad loc.

Παραδοσιακὰ στὸν Ὀμηρο καὶ στοὺς παλαιότερους ποιητές, στὸ ἐπίθετο φίλος, κυρίως ὅταν αὐτὸ συνοδεύεται ἀπὸ λέξεις ποὺ δηλώνουν μέρη/ὄργανα³¹ τοῦ σώματος κ.ἄ. (βλ. κατωτέρω, LSJ⁹ - Slater), ἀποδίδεται μίᾱ κτητικὴ σημασία, ἐνίοτε χωρὶς καμίαν ἔννοιαν "φιλότητος" (LSJ⁹ s.v. 2.c.: πβ. Slater (1969), 1.b. "poss., own dear of relatives, possessions, bodily parts"), ἢ, ὅπως τὸ θέτει ὁ Verdenius (1987), ad OL. 7.41 "the degree of affection implied varies according to the situation [...] and may approach zero". Μέρος τοῦ σχολίου τοῦ Gerber (1982), στὸ φίλον ἦτορ, 17 εἶναι ἐδῶ ἄξιον μνείας: "οἱ μεταφραστὲς τὸ ἀποδίδουν εἴτε ὡς "my heart" εἴτε ὡς "dear heart". Ἡ ἐπικὴ φρασεολογία τοῦ στίχου εὐνοεῖ τὴν κτητικὴν σημασίᾱ [...] ὡστόσο ἓνα ἀπλό "my" μᾶλλον ἀδικεῖ τὸ ἐπίθετο, ἀφοῦ κατὰ τὸν E. Benveniste, *Indo-European Language and Society* (London 1973) 273-88, [...] τὸ φίλος στὸν Ὀμηρο πάντοτε διατηρεῖ τοῦλάχιστον κάποια συναισθηματικὴν σημασίαν).

Τὸ 1990, ὁ David Robinson μὲ τὸ πειστικὸ ἄρθρο τοῦ "Homeric φίλος: Love of Life and Limbs, and Friendship with One's θυμός" ἔρχεται νὰ "ταράξει τὰ νερά" ἀρχίζοντάς το ὡς ἐξῆς: "I SHALL first argue that Homeric φίλος is never possessive; second, that φίλον ἦτορ, κῆρ, and φίλος θυμός, and φίλα γυῖα, κτλ., are 'beloved' life and limbs precisely when they are threatened; thirdly that φίλον ἦτορ, κῆρ, and φίλος θυμός are on other occasions one's sympathetic 'friends', one's heart and mind" (97). Αὐτὸ ἀποτελεῖ καὶ τὴν οὐσία τοῦ ἁρθρου τοῦ (q.v.): βλ. καὶ τὴν σύνοψη ποὺ κάνει (106 fin. - 107 init.), καὶ στὴν 101 "The established senses of φίλος". Στὴν 99 fin. ὁ Robinson ἀναφέρει: "As for possession reinforcing affection, not everything that is greatly loved, valued, or desired is actually possessed", πβ. 100 init. Τέλος, ὁ τίτλος ὑποκεφα-

31. Γιὰ τίς λέξεις ἦτορ, κέαρ, θυμός, φρήν, ψυχή, νόος, στόμα, γλῶσσα, ταξινομημένες στὸν Πίνδαρο, βλ. Pelliccia (1995) 291 κ.ἑ. (Κεφ.: "The Speech Capabilities of the Organs in Pindar").

λαίου του (103) ἔχει ὡς ἐξῆς: "Friendship with one's heart: ἦτορ, θυμός, κῆρ as seats of emotion and friends with whom one shares emotions; [...]". Στὰ ἔχρη τοῦ Robinson βαδίζει καὶ ἡ Shirley Darcus Sullivan, κυρίως μὲ τὰ ἄρθρα της τοῦ 1995 καὶ 2002³², πβ. καὶ αὐτὸ τοῦ 1996.

Ἐδῶ ὁ Πινδαρος μὲ τὸ φίλον ἦτορ κάνει μίαν ἀποστροφή στὴν καρδιά του ὡς ἔδραν τῶν συναισθημάτων, συγκινήσεων, ἐπιθυμιῶν, σκέψεων [LSJ⁹, ἦτορ, II., πβ. Slater (1969), s.v.]. Ἡ ὅλη σκέψη του εἶναι ὅτι ὁ "Ὀλυμπίας ἀγών" εἶναι "φέρτερος τῶν ἄλλων", καὶ ὁ "ἀγών" αὐτὸς παρομοιάζεται μὲ τὸν ἥλιο ποὺ εἶναι τὸ θαλπνότερον ἐν ἡμέρᾳ φαινὸν ἄστρον. Ἐδῶ, ἡ πινδαρική ἔκφραση "κι ἄν, καρδιά μου, λαχταρᾷς νὰ ὑμνήσεις ἀγῶνες" φέρνει στὸν νοῦ, τολμηρὰ ἴσως, σημερινὲς ἐκφράσεις τοῦ τύπου "τὸ λαχταρᾷ ἡ καρδιά μου", ὅπου ἡ ἐπιθυμία τοῦ δεῖνα ἀφορμᾶται ἀπὸ τὴν ἔδρα τῶν ἐπιθυμιῶν του ἢ μετατίθεται σὲ αὐτήν: Μὲ μιὰ ταύτιση ἐν προκειμένῳ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ποιητῆ καὶ τῆς ἐπιθυμίας τῆς καρδιᾶς του³³, ἡ καρδιά φαίνεται τῶρα ὅτι "οὐκέτι σκοπεῖ" (πβ. *μηκέτ' (ι) ... σκόπει*) καὶ ὅτι ἀμφοτέρω τὰ μέρη συμφωνοῦν "ὅπως μὴ αὐδάσωσι" ἀγῶνα φέρτερον Ὀλυμπίας. Ἐτσι περίπου καὶ ἡ Sullivan (2002) 97 – ὅμως γιὰ τὸ αὐδάσομεν βλ. τὸ σχόλιο κατωτέρω ad loc.

Ἡ ἔκφραση φίλον ἦτορ θεωρῶ καὶ ἐγὼ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἔχει κτητικήν σημασία ("δική μου καρδιά"), ἀλλὰ ἀπλῶς "καρδιά μου", ὅπου τὸ "μου" δὲν δηλώνει "possession" ἀλλὰ "affection". Σήμερα, π.χ., ἀπευθύνοντας κανεὶς σὲ κάποιον/-αν φράσεις ὅπως "καρδιά μου, ψυχὴ μου, μάτια μου" δὲν κάνει βέβαια λόγο γιὰ τὰ δικά του "μάτια, ψυχὴ, καρδιά", ἀλλὰ ἐκφράζει τὸ πῶς ὁ ἴδιος νιώθει συναισθηματικὰ πρὸς ἕνα οἰκεῖο ἢ ἀγαπημένο πρόσωπο ἀποκαλώντας το μὲ κάτι ποὺ εἶναι "ἀκριβὸς" καὶ ζωτικὸ γιὰ τὸν ἴδιο. Πρόκειται γιὰ ἐκφράσεις συναισθηματικὰ φορτισμένες, καὶ τὸ "μου" ἐδῶ δηλώνει "φιλότῃτα" ὅχι "κτησιν". ἔτσι τὸ "καρδιά μου", ὡς ἀπόδοση τοῦ φίλον ἦτορ (ἐδῶ ἡ καρδιά προσωποποιημένη, ἐφ' ὅσον ὁ ποιητὴς τὴν καλεῖ νὰ <μὴν> κάνει κάτι), πρέπει νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸ ὡς ἀπροσφιλές, φίλτατόν μοι ἦτορ, δηλώνοντας σχέση στοργῆς, ὅχι κτήσης.

5 *μηκέτ' (ι)*: τὸ ἔτι (τοῦ *μηκέτι*) δὲν προσδίδει ἔκφραση στὸ θαλπνότερον (ἔτι θαλπνότερον, Dissen(ius) [1847²] 10, πβ. Gerber [1982] 17 fin.), οὔτε συνδέεται μὲ τὸ ἐν ἡμέρᾳ "which after *μηκέτ'* amounts to 'when day has come'" (Fennell [1893²] στὸ *νυκτί* - πβ. καὶ Jurenka [1894] 7: "*μηκέτ'* 'nicht mehr' verb. mit. V. 6 ἐν ἡμέρᾳ [...] und *ἐρήμας* [...] : beide Zusätze sollen das Sinnlose solchen Suchens (*σκόπει*) bezeichnen"). ἐπίσης, δὲν ἐνισχύει τὸ ἄλλο (Wilson [1987] 196: "the -*ετι* element probably reinforces *ἄλλο*"), οὔτε ἄλλως

32. "Ἡτορ is commonly called 'dear' in Homer and this adjective should probably be taken in a literal sense and not, as often assumed, as a possessive expression" (97).

33. "[...] the ἦτορ does not prod an unwilling Pindar" Pelliccia (1995) 300, ἀναφερόμενος στὸν Ὀλ. 1.3-7.

πλεονάζει: ἂν μὲ τὸ ἔτι ἔχομε ἔμφαση, αὐτὴ θὰ εἶναι στὴν ἀπαγόρευση μὴ σκόπει (Bundy [1962] "seek no further", πβ. Slater, s.v. *μηκέτι*, "no longer")³⁴. τοῦτο, διότι κατὰ τὸν Louw (1959) 43 καὶ 44 (βλ. καὶ τὴν βιβλιογραφία στὶς ὑποσημειώσεις του) ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ, ὅπως καὶ ἄλλοι, τὴν θεωρία τοῦ Hermann [πβ. Gildersleeve (1890²) 129 "*μηκέτι*(ι): More vivid than *μή* (Herm.)"], τὸ *μή* + προστ. ἐνεστ. β' προσ. (ἐν. ἢ πληθ.) ἀποδίδει (μεταξὺ ἄλλων, βλ. 44) τὸ νόημα "σταμάτα νά / μὴ πλέον (κάνεις κάτι)"³⁵, καὶ μία ἔμφαση (*μηκέτι*, ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ *μή*) δὲν εἶναι καθόλου περιττή, μὲ τὴν ἀπόλυτη βεβαιότητα ποὺ ἐκφράζεται ἐδῶ ὁ ποιητὴς σχετικὰ μὲ τὴν ὑπεροχὴ τοῦ *Ἀελίου* καὶ τοῦ *Ὀλυμπίου* ἀγῶνος (=ἀέθλων τε κορυφάν, *Ὀλ.* 2.13). Ἀλλωστε μὲ τὸ *εἰ δ' ἄεθλα* [...] ἀρχίζει ἡ κορύφωση τοῦ Priamel, καὶ ἥδη ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος του (*ἄριστον μὲν ὕδωρ*) ὁ ποιητὴς ἐκφράζεται μὲ τὴν σιγουριὰ τοῦ ὑπερθετικοῦ, μὲ κάτι ποὺ δὲν ἐπιδέχεται ἀμφισβήτηση, συνεχίζει δὲ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ στὸ δεύτερο μέρος (ὁ δὲ χρυσὸς διαπρέπει ἔξοχα πλούτου). Τὸ μοτίβο τοῦ *ne plus ultra* εἶναι κατὰ ταῦτα ἀναμενόμενο νὰ ἐμφανισθεῖ καὶ στὴν κατακλιθεῖσα τοῦ Priamel, καὶ μάλιστα σὲ ἐνισχυμένο βαθμὶ: "αὐτὸ εἶναι τὸ ἔσχατον καὶ μὴ ἀναζητεῖ περαιτέρω: ὁ ἥλιος εἶναι τὸ θαυματοτερον ἐν ἡμέρᾳ φαεινὸν ἄστρον (=ἔχει τὴν ἀπόλυτη κυριαρχία), καὶ ὁ *Ὀλυμπίου* ἀγὼν εἶναι φέρετος (δῶν) τῶν ἄλλων". Ὅποιαδήποτε ἀναζήτηση πέρα τούτου δὲν ἔχει λόγο, γι' αὐτὸ καὶ ἡ σύσταση τοῦ ποιητοῦ πρὸς τὸ φίλον ἥτορ "*μηκέτι σκόπει*" πβ. ib. κατωτ. 113-114 τὸ δ' ἔσχατον κορυφούται / βασιλεῦσι. *μηκέτι* πάπταινε πόρσιον (ἔχι *μή* πάπταινε *ἔτι* πόρσιον), πβ. Mullen (1982) 168 "seek no further than the dazzling good fortune you have already attained", Race (1997) 59 "Look no further", καὶ ὑποσημ. 4 ad loc. "Hieron [...] has reached the pinnacle of [...] power by being king".

Ἀελίου: τὰ χφφ. ὁμοφώνως ἔχουν *μηκέτ' Ἀελίου*, ἄλλοι ὅμως - π.χ. Sandys (1937), Turyn (1952²) - προτιμοῦν τὸ *μηκέθ' Ἀλίου*, Byz. (=Μανουὴλ Μοσχόπουλος καὶ Δημ. Τρικλίνιος) ἀποφεύγοντας ἔτσι τὴν συνίζηση στὸ *Ἀελίου*· σχετικὴν συζήτηση βλ. στὸν Forssmann (1966) 6-8, καὶ στὸν Gerber (1982) 18 ad loc. Ἐφ' ὅσον δὲν ὑφίσταται ἄλλο μετρικὸ πρόβλημα ἀκολουθεῖ τὴν μαρτυρία τῶν χφφ.

Δὲν θεωρῶ ὅτι "The image of the sun may have been suggested by the reference to gold earlier in the priamel" ὅπως προτείνει ὁ Gerber (l.c.) - παραθέτοντας πολλὰ παραδείγματα ἀπὸ τὸν Πίνδαρο καὶ ἄλλους ὅπου ὁ χρυσὸς συνδέεται μὲ τὸν ἥλιο καὶ τὶς ἀκτῖνες του ἢ μὲ τὸ χρυσὸ τοῦ ἄρμα κ.τ.λ. - ἀφοῦ ἡ χρυσὴ λάμψη ἢ τὸ χρυσὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἀποτελοῦν βεβαίως κοινὸν τόπον, ἐξ

34. "The correct explanation was given by Bundy I. 59, n. 55, who points out that the meaning is 'no further' and that it is common in the cocclusion of priamels" Gerber (1982) 18 init. Συμφωνῶ (βλ. καὶ τὴν συνέχεια τῶν σχολίων μου) ὅμως διορθῶν τὴν παραπομπή τοῦ Gerber στὸν Bundy: εἶναι II. 59, ὅχι I. 59.

35. Πβ. "desiste aliud astrum circumspicere", Dissen(ius) (1847²) 10.

οὗ καὶ τὰ πολλὰ παραδείγματα: μεγέθη ὅπως τὸ ὕδωρ, ὁ χρυσός, καὶ ὁ ἥλιος, ποὺ ἐπιλέγει ἐδῶ ὁ Πίνδαρος γὰρ τὸ Priamel του, ἔρχονται στὸν νοῦ μᾶλλον ἀπ' εὐθείας παρὰ συνειρμικά ...

σκοπέει: γιὰ τὴν σύνδεσή του μὲ τὸ ἔτι (τοῦ *μηκέτ'*) βλ. ἄνωτ. στὸ οἰκείο σχόλιο. Τὸ ρῆμα *σκοπέω* ἀπαντᾷ ἐδῶ γιὰ μίαν καὶ μόνην φορὰ στὸν Πίνδαρο, ποὺ εἶναι καὶ ἡ πρώτη στήν (σωζόμενη) ἑλληνικὴ Γραμματεία. Πάντως ὁ Πίνδαρος χρησιμοποιεῖ εὐστόχως ὁμόρριζο σύνθετο γιὰ τὸν ἥλιο στὸν *Παιῶνα* 9.1 Ἀκτὶς αἰελίου [...] πολύσκοπ'(ε), ἐνῶ στὸν ὕμν. εἰς *Δήμ.* 62 συναντᾶμε τὸν ἥλιον ὡς θεῶν σκοπὸν ἡδὲ καὶ ἀνδρῶν.

6 ἄλλο: <ἐν ἡμέρᾳ φαεινὸν ἄστρον θαλπνότερον αἰελίου>: ἄλλο [...] ἄστρον (μαζί) εἶναι ἀπαραίτητο συμπλήρωμα τοῦ *μηκέτι* [...] *σκοπέει*, χωρὶς τὸ ἄλλο νὰ περιτεύει: βλ. τὸ σχόλιο τοῦ Gerber (1982) 19 ad loc.

θαλπνότερον: λανθασμένα ὁ Fennell τὸ θεωρεῖ "an adverb qualifying φαεινόν", (1893²) 9 ad loc.· ἀπλῶς εἶναι συγκριτικὸ ἐπιθέτου (*θαλπνότερον αἰελίου*), ἐνῶ τὸ φαεινόν (ὅπως καὶ τὸ *θαλπνότερον*) πηγαίνει μὲ τὸ ἐν ἡμέρᾳ³⁶, τὸ ὁποῖο μὲ τὴν σειρά του ἀντιτίθεται πρὸς τὸ νυκτί, ὁπότε διαπρέπει τὸ πῦρ, ἐνῶ ἐν ἡμέρᾳ κυριαρχεῖ ὁ ἥλιος. Τὸ *θαλπνός* (<θάλπω, πβ. θάλπος, θαλπωρή, λέξεις γνωστές στήν νεοελλ.) ἀπαντᾷ ἐδῶ ἅπαξ στήν (σωζόμενη) ἑλληνικὴ Γραμματεία, καὶ ἀναρωτιέται κανεὶς τί ἰδιαίτερα θέλοντας νὰ δηλώσει ὁ Πίνδαρος τὸ χρησιμοποιεῖ, ἀντὶ ἴσως τοῦ «θερμότερον» ἢ τοῦ «λαμπρότερον»· ἡ ἔννοια πάντως τῆς λαμπρότητος παρέχεται ἀπὸ τὸ φαεινόν, τὸ δὲ *θαλπνός* εἶναι ἓνα ἡπιώτερο «θερμός», καὶ αὐτὸ εἶναι μᾶλλον ποὺ θέλει νὰ ἐκφράσει μὲ τὸ *θαλπνός* ὁ Πίνδαρος· εἶναι ἡ ἔννοια τῆς θαλπωρῆς, τῆς γλυκύτητας, τῆς ἡμερότητας τὴν ὁποία προσφέρει ὁ ἥλιος ἐν ἡμέρᾳ [ἡμέρα<ῆμερος>· ἡ ἡμέρα (ἔξ)ημερώνει] μετὰ – καὶ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς – τὴν «ἄγρια» εἰκόνα τοῦ «αἰθιομένου πυρός» νυκτί· εἶναι κατὰ ἀπὸ τὴν μελιτόεσσαν εὐδίαν/ἀέθλων γ' ἔνεκεν (κατωτ., 98-99), τὴν γαλήνη, τὴν «καλοκαιρία βίου» ποὺ νιώθει ὁ νικητὴς ἐνὸς Ὀλυμπίας ἀγῶνος «λοιπὸν ἀμφὶ βίον» (97)» καὶ τὴν αἴσθησιν τῆς θαλπωρῆς τὴν ὁποίαν παρέχει τὸ ζωοδόχο «θαλπνόν» φῶς τοῦ ἡλίου, ποὺ ταυτίζεται ἐδῶ μὲ τὸν Ὀλυμπίας ἀγῶνα, καὶ τὴν γλυκιά ἡρεμία καὶ σιγουριά ποὺ προσφέρει τὸ παράμερον ἐσλόν (99).

Σύμφωνα μὲ τὴν προσέγγισή μας, τὸ σχόλιο τοῦ Instone (1996) 95 στὸ *θαλπνότερον* ("hotter") "the sun's heat is appropriate to the context because the Olympics took place under a hot summer sun" εἶναι ἀτυχές, ἐν πρώτοις διότι ἐρμηνεύει ὡς ἐὰν ὁ Πίνδαρος εἶχε γράψει «θερμότερον», ὅχι *θαλπνότερον* ("warmer"). Περίεργα ἐκφράζεται καὶ ἡ Lefkowitz (1976) 77: "Olympia, the hottest star in day is like the gold that shines beyond other wealth at night". Ἐδῶ βέβαια δὲν εἶναι τόσοσιν ἡ χρησιμοποίησις τοῦ "hottest", ἀλλὰ τὸ ὅτι τὸ "hottest" ἄστρο εἶναι κατ' αὐτὴν ἡ Ὀλυμπία, δηλαδὴ ὁ Ὀλυμπίας ἀγὼν, μὲ τὸν

36. Βλ. τὴν συζήτηση στὸ ἐπόμενο σχόλιο.

ὁποῖον ταυτίζεται ὁ ἥλιος· πουθενὰ ὅμως ἡ Lefk. δὲν κάνει λόγο γι' αὐτὴν τὴν (προϋποτιθέμενη) ταύτιση. Περαιτέρω: «εἶναι ὁ Ὀλυμπίας ἀγών (= ὁ ἥλιος) σάν τὸν χρυσὸ ποὺ ξεπερνᾷ σὲ λάμψη τὸν ἄλλο πλοῦτο τῇ νύχτα;» Καί (σχεδόν) ἀμέσως μετὰ: "any metal can shine in day, but only gold remains untarnished, so it can shine in the dimmer light of torches": «εἶναι ὁ χρυσὸς ποὺ λάμπει τῇ νύχτα ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸ φῶς δαυλῶν;»³⁷. Ἀντιστρόφως, ὁ χρυσὸς εἶναι ποὺ παρομοιάζεται μὲ αἰθόμενον πῦρ, καὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ λάμπει τῇ νύχτα, ὅχι ὁ χρυσός: ἡ Lefkowitz ἐδῶ ἀντιστρέφει τίς παρομοιώσεις ...

Ἀπεναντίας ὁ Gerber (1982) 20 ἐξηγεῖ ἐπιτυχῶς τὴν ἐπιλογὴ τοῦ Πινδαρου ὅσον ἀφορᾷ τὸ θαλπνὸς βάσει τοῦ ὅτι "θαλπνός, unlike θερμός, signifies a fostering or vitalizing warmth of the sun", ἀποφῇ τὴν ὁποῖαν δέχεται καὶ ὁ Verdenius (1988) ad loc.

ἐν ἡμέρᾳ: κατὰ τὸν Gerber (1982) 20, ἡ θέση ποὺ κατέχει ἡ φράση ὑποδηλώνει ὅτι αὐτὴ συνδέεται νοηματικὰ καὶ μὲ τὸ προηγούμενο ἐπίθετο (θαλπνότερον) καὶ μὲ τὸ ἐπόμενο (φαινόν), ἐνῶ ὁ Verdenius (1988) 8 ἰσχυρίζεται ὅτι τὸ ἐν ἡμέρᾳ ἀνήκει μόνον στὸ φαινόν. Ὁ Gerber λέγει ἐπίσης ὅτι ὁ Πίνδαρος θὰ μπορούσε καὶ νὰ εἶχε παραλείψει τὴν φράση χωρὶς νὰ φθερεται τὸ νόημα, ἀλλ' ὅμως, συνεχίζει, μὲ τὴν παρουσία τοῦ ἐν ἡμέρᾳ δημιουργεῖται ἀντίθεση πρὸς τὸ νυκτί (2), ἡ ὁποία περαιτέρω ἐντείνεται μὲ τὴν διάταξή χιασμῶ αἰθόμενον πῦρ ... νυκτί καὶ ἐν ἡμέρᾳ φαινόν.

Ἡ πραγματικότητα πάντως εἶναι ὅτι ὁ Πίνδαρος ἔγραψε τὸ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ὅτι, πέρα τῆς δι' ἀντιθέσεως (καὶ μὲ variatio) συμμετρίας νυκτί ... ἐν ἡμέρᾳ ποὺ χιάζεται μὲ τὰ σημασιολογικῶς «φωτεινά» αἰθόμενον ... φαινόν, σὲ δύο ἄλλα παραδείγματα στὸν Ὀλ. 1, σὲ ἓνα στὸν Ὀλ. 2 ὅπως καὶ στὸν Παι. 9.2-3, στὰ ὁποῖα ἔχομε περιπτώσεις ποὺ ὁ ποιητὴς παραθέτει δύο μαζὶ ἐπίθετα (στὸν Παιῶνα τὸ δεύτερο εἶναι μετοχή), αὐτὰ πάντοτε χωρίζονται μὲ μίαν ἢ δύο λέξεις, ὅπως καὶ στὸ ἐν λόγῳ: (α) <ἐς> ἀφνεᾶν ἰκομένους / μάκαιραν <Πέρ. ἐστίαν> (Ὀλ. 1.10-11)· (β) <ἔχει δ'> ἀπάλαμον βίον τοῦτον ἐμπεδόμοχθον (ib. 59)· (γ) βαθεῖαν ὑπέχων μέριμναν ἀγροτέραν (Ὀλ. 2.54)· (δ) ἄστρον ὑπέρτατον / ἐν ἡμέρᾳ κλεπτόμενον (Παι. 1.c., ἐπὶ ἐκλείψεως τοῦ ἡλίου).

Ἀναλογικῶς πρὸς τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα, τὸ ἐν ἡμέρᾳ (Ὀλ. 1.6) ἔχει σοβαρὸν λόγο ποὺ δὲν παρελείφθη. Τώρα στὰ παραδείγματα (α), (β), (γ), ἡ μία ἢ δύο λέξεις ποὺ χωρίζουν τὸ ἓνα ἐπίθετο ἀπὸ τὸ ἄλλο ἀναφέρονται σὲ ἀμφοτέρω τὰ ἐπίθετα, στὸν δὲ Παιῶνα 9.2-3, ποὺ ἔχει νὰ κάνει πάλι μὲ τὸν ἥλιο, ἡ ἀντιστοιχία τῶν λέξεων πρὸς τὸν Ὀλ. 1.6 εἶναι χαρακτηριστικὴ:

<ἄστρον> ὑπέρτατον ἐν ἡμέρᾳ κλεπτόμενον (Παι.)

θαλπνότερον ἐν ἡμέρᾳ φαινόν <ἄστρον> (Ὀλ.)

37. Καὶ βέβαια τὸ αἰθόμενον [...] πῦρ [...] νυκτί δὲν προέρχεται κατ' ἀνάγκην ἀπὸ δαυλόν, ὅπως, ἐπίσης περιοριστικά, ἐπεξηγεῖ καὶ τὸ ἀρχαῖο σχόλιο 1g.: "ἡγουν ὁ πυρός".

Στὸν Παιῶνα, ὁ ἥλιος (συνεκδοχικὰ ἀπὸ τὸ ἀκτὺς ἀελίου, στ. 1), ποὺ εἶναι τὸ ὑπέρτατον ἐν ἡμέρᾳ ἄστρον, «κλέπτεται» ἐν ἡμέρᾳ κατὰ τὴν ἐκλειψη, ὁπότε τὸ ἐντιθέμενο ἐμπρόθετο ἀναφέρεται καὶ στὸ ἡγούμενο καὶ στὸ ἐπόμενο. Τὸ ἴδιο βλέπω νὰ συμβαίνει μὲ τὸ ἐν ἡμέρᾳ καὶ στὸν Ὀλυμπιόνικο: Δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἀελίου «θαλπνότερον ἐν ἡμέρᾳ» ἄστρον, ἄστρον ποὺ νὰ εἶναι «ἐν ἡμέρᾳ φαινόν». Στις ἐκτιμήσεις αὐτὲς σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ θέσις τοῦ ἄστρον: στὸν Παιῶνα προτάσσεται τῆς ὅλης φράσεως (πρώτη λέξις), στὸν Ὀλυμπιόνικον ἐπιτάσσεται (τελευταία λέξις). Ἐπὶ πλέον, θὰ ἔλεγα, εἰδικὴν σημασίαν ἔχει τὸ ὅτι ὁ ἥλιος «κλέπτεται» ἐν ἡμέρᾳ, «κλέπτεται» δηλαδὴ «μέρα μεσημέρι», ἃν καὶ εἶναι τὸ «ὑπέρτατον ἐν ἡμέρᾳ» ἄστρον, καὶ τὸ ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι ἡ «φαινή» ἐν ἡμέρᾳ πηγὴ φωτός, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ πῦρ ὡς πηγὴ φωτός νυκτὶ. Ἡ διαφορὰ βέβαια εἶναι στὴν ἔντασι καὶ στὴν ἔκτασι: ἐνῶ τὸ πῦρ «αἰθόμενον» παράγει φῶς, ἡμερεύοντας ἔτσι τὸ σκοτάδι ποὺ τὸ φωτίζει σὲ μὴ περιωρισμένη γήινῃ ἔκτασι ὅπου τὸ πῦρ νυκτὶ φαντάζει μόνον τοῦ, ὁ ἥλιος «αἰθεται» καὶ αὐτός, μόνος τοῦ στὸν ἀπέραντο αἰθέρα, ἀλλὰ τὸ φῶς τοῦ ἐκπέμπεται μακριὰ στὴ γῆ ὅχι πιά «αἰθόμενον», ἀλλὰ μὲ τὴν θαλπωρὴ ποὺ ἀποδίδει ὁ ὅρος θαλπνόν.

φαεινόν: (βλ. καὶ τὴν ἀρχὴ τοῦ σχολίου στὸ θαλπνότερον ἀνωτ.): εἶναι ὁ αἰολικός τύπος (χαρακτηριστικὸ τὸ διπλὸ ν)· μερικὰ χφφ. δίδουν τὸν ἐπικὸ τύπο φαεινόν, ἀλλὰ πβ. π.χ. <Διὸς Ἑλλανίου> φαεινόν ἄστρον, Παι. 6.126 (γιά τὴν Αἴγινα). "Light is probably the dominant image/symbol in Pindar, as perhaps in Greek literature generally. Greek is especially rich in words denoting 'light', and they constitute one of Pindar's major sources for metaphors", Race (1986) 135, σημ. 1. Βλ. ἐπίσης Gundert (1935), τὸ πρῶτο τοῦ κεφάλαιου: "Areta und Rhum als 'Licht' " (11-29).

ἐρήμας: γεν. θηλυκοῦ (βλ. καὶ τὸ ἐπόμενο σχόλιο) ἀντὶ ἐρήμης· τὸ θηλ. ἐρήμη ἀπαντᾷ στὸν Ὅμηρο καὶ στὸν Σοφοκλῆ (LSJ⁹, ἐρήμος (ὁ, ἡ), -ον, Ἄττ. ὁ, ἡ ἐρημος, -ον). Ὁ αἰθέρας (=οὐρανός) χαρακτηρίζεται καὶ πάλι «ἐρημος» στὸν Ὀλ. 13.88 (αἰθέρος ψυχρῶν ἀπὸ κόλπων ἐρήμου), σὲ ἓνα στίχο μὲ χιασμὸ ὅπου, ἐπὶ πλέον, τὸ αἰθέρος ... ἐρήμου περιβάλλει τὸ ψυχρῶν ἀπὸ κόλπων³⁸.

Ἐδῶ ὁ Πίνδαρος λέγει ὅτι δὲν ὑπάρχει ἄλλο <ἀελίου> θαλπνότερον ἐν ἡμέρᾳ φαινόν ἄστρον «ἐρήμας δι' αἰθέρος» = «ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη στὸν ἐρημο οὐρανόν» — Ν.Β. τὴν πρόθεσι δι'(ἀ): Ἐνῶ στὴ γῆ ὑπάρχουν παντοειδῆ ἔμψυχα καὶ ἄψυχα, ὁ οὐρανὸς δὲν φαίνεται νὰ ἔχει τίποτε ἀπὸ αὐτὰ παρὰ μόνον ἄστρα, τὰ ὁποῖα, πάλι, εἶναι ὁρατὰ μόνον τῇ νύχτᾳ. Ἐν ἡμέρᾳ, μόνον τὸν ἥλιο βλέπομε στὸν οὐρανὸ (πβ. Σιμων. 605 μόνος ἄλιος ἐν οὐρανῷ), ἐφ' ὅσον τὰ ἄλλα ἄστρα φαίνεται νὰ ἔχουν ἐξαφανισθῇ ὑπὸ τὸ ἀστραφτερὸ φῶς τοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιάζεται ἐρημος. Ἐπομένως, στὴν «ἐρημιά» τοῦ αἰθέρα δὲν ὑπάρχει κανένα ἄλλο λαμπερὸ

38. ψυχρῶν Schroeder: ψυχρᾶς codd., ψυχρᾶς ... ἐρήμων: Hermann (ante Schr.). Προτιμῶ τὸ κείμενο ὅπως ἔχει ἐπικρατήσει (ὡς ἀνωτέρω) καὶ γιὰ τὸν χιασμὸ ποὺ σχηματίζει.

ἄστρο πλὴν τοῦ ἡλίου - ἐξ οὗ καὶ τὸ μάταιον τῆς περαιτέρω ἀναζήτησης (μηκέτι [...]) σκόπει).

αἰθέρος: ἐδῶ θηλυκό (πβ. ἐρήμας), ὅπως καὶ πάντοτε στὸν "Ὀμηροῦ" στὸν Ἡσίοδο (Θεογ. 124), Αἰσχύλο, καὶ στὸν ἀττικὸ πεζὸ λόγο πάντοτε ἀρσενικό· θηλυκὸ στὸν Στρησίχ. 32. col. i 4 P, Βακχ. 9.35, Σοφ. OT 867, καὶ συχνὰ στὸν Εὐριπίδῃ (βλ. LSJ⁹, αἰθήρ, καὶ τὸ Rev. Suppl., s.v.). ὅπου ἄλλοῦ στὸν Πίνδαρο εἶναι ἀρσενικό, ἐκτός ἀπὸ τὸν Ὀλ. 13.88: ἐδῶ τὰ χφφ. ἔχουν αἰθέρος ψυχρᾶς, ὁμῶς ἔχει ἐπικρατήσει ἡ διόρθωση τοῦ Schroeder (βλ. τὸ προηγούμενο σχόλιο). Ὁ Gerber (1982) 22 ἀποδέχεται τὴν πρόταση τοῦ Wilamowitz (1922) 402 σημ. 2 ὅτι ἐδῶ στὴν ἐπιλογὴ τοῦ γένους ἀπὸ τὸν Πίνδαρο ἐπέδρασε ἡ εὐφωνία - καὶ εἶναι μία λεπτὴ παρατήρηση.

Διαφοροποίηση στὸ γένος ὑπάρχει καὶ στὸ ἀήρ (θηλυκὸ στὸν Ὀμηροῦ καὶ Ἡσίοδο, ἐκτός Ἔργα 549: ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ μετὰ ἀρσενικό), τὸ ὁποῖο σχετίζεται ἀντιθετικά μὲ τὸ αἰθήρ. Ἔτσι, στὸν Ὀμηροῦ καὶ Ἡσίοδο ἀήρ σημαίνει πάντοτε «ἐλαφρὰ ὁμίχλη, καταχνιά, θολούρα» (LSJ⁹, s.v.), ἐνῶ αἰθήρ = «οὐρανός» (π.χ. Ἰλ. 2.412, Ζεῦ [...] αἰθέρι ναίων - πβ. Ἡσ. Ἔργα 18 Κρονίδης [...], αἰθέρι ναίων, Ἰλ. 14.258 ἀπ' αἰθέρος ἔμβαλε πόντω) καὶ μάλιστα «καθαρός, διαυγής οὐρανός», π.χ. δι' ἡέρος αἰθέρ' ἴκανεν (Ἰλ. 14.288), Ζεὺς δ' ἔλαχ' οὐρανὸν εὐρὺν ἐν αἰθέρι καὶ νεφέλῃσι (15.192), ἀπ' Οὐλύμπου νέφος ἔρχεται οὐρανὸν εἴσω/ αἰθέρος ἐκ δῆς (16.364-5). Τὸ ὅτι στὸν Ἑμπεδοκλῇ (5^{ος} αἰ. π.Χ.) αἰθήρ σημαίνει ἀπλῶς «ἀέρας» (LSJ⁹, s.v. 2.) κάνει τὸν Verdenius (1987) 77 νὰ υποστηρίξει ὅτι τὸ αἰθήρ στὸν Ὀλ. 7.67 (φαιωνὸν ἐς αἰθέρα) "may denote the air immediately above the surface of the earth": ἔτσι, ἀποδεχόμενος τὴν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Kahn³⁹, ὁ Verdenius (ad loc.) καταλήγει ὅτι "the difference between αἰθήρ καὶ ἀήρ is not a difference of place (upper air - lower air)⁴⁰ but of brightness", συνεισφέροντας ὁ Πίνδαρος στὸν Ὀλ. 1 ἐπέλεξε τὴν λέξη αἰθήρ διότι ὁ ἥλιος "can exercise its warming power only in a bright sky" (1988) 9 ad loc. Ὅπως δὲ ὅποτε ὁμῶς «τὸ λαμπρὸν τοῦ οὐρανοῦ» ὀφείλεται στὸ φαιωνὸν τοῦ ἡλίου, ὁ ὁποῖος, ὡς ἄστρον θαλπνότερον (πάντων, Ν.Β. μηκέτι [...]) σκόπει ἄλλο, λάμπει ψηλὰ στὸν οὐρανὸ φωτίζοντας τὰ πάντα καὶ συμβολίζοντας τὸν Ὀλυμπίαν ἀγῶνα. Ὡστόσο, αὐτὸ τὸ καθ' ἡμᾶς εὐλόγο ἀντιβαίνει στὴν Ἡσ. Θεογ. 124 ὅπου Αἰθήρ τε καὶ Ἥμερη ἐγεννήθησαν ἀπὸ τὴν Νύκτα καὶ τὸ Ἑρεβος (125), πρὶν ἀπὸ τὸν Ἥλιο...

Ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁμῶς, δὲν γνωρίζουμε ἐὰν ὁ Πίνδαρος, γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ μεσοουρανοῦτος ἡλίου τοῦ ἐρήμας δι' αἰθέρος, ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν κοσμογονία τοῦ Ἡσιόδου - καὶ θεωρῶ ὅτι δὲν τὸν ἐξυπηρετοῦσε νὰ τὴν ἔχει λάβει: ἡ εἰκόνα

39. Στὸν Ch. H. Kahn (Anaximander and the Origins of Greek Cosmology, New York 1960, 140-143) παραπέμπει καὶ ὁ Gerber (1982) 23, στὸ αἰθέρος.

40. Τὴν διάκριση αὐτὴν τοῦ Ἀριστάρχου ἀπορρίπτει τὸ LSJ⁹ σὲ ἀμφοτέρω τὰ λήμματα ἀήρ καὶ αἰθήρ.

καταξιώνεται όταν ὁ ἥλιος (ὁ Ὀλυμπίας ἀγών) καταυγάζει ἕναν ἀχανῆ, ἀπρόσωπο καὶ ἔρημο αἰθέρα· ὁ τελευταῖος, ὅσο φῶς καὶ νὰ ἔχει ἀπὸ μόνος του, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν λάμψη ποὺ τοῦ προσδίδει ὁ ἥλιος. Ἀλλωστε ἡ ἀντίθεση εἶναι μεταξὺ νυκτὶ (πῦρ) καὶ ἐν ἡμέρᾳ (ἥλιος), καὶ τὸ πῦρ ἀποτελεῖ μικρογραφία τοῦ ἡλίου. Τὸ αἰθὴρ ἐπελέγη ἄριστα ἀπὸ τὸν ποιητὴ ὡς σχετιζόμενο ἐτυμολογικῶς μὲ τὸ αἰθόμενον, γιὰ νὰ ὑπάρχει ἡ ἐτυμολογικὴ ἔννοια τῆς λάμψεως καὶ στὶς δύο εἰκόνες: ἡ μικρὰς ἐντάσεως λάμψη τοῦ πυρὸς στὴ γῆ, καὶ ἡ ἰσχυρὰ ἀκτινοβολία τοῦ ἡλίου στὸν ἀπέραντο αἰθέρα⁴¹. Ἀλλωστε ὁ Πίνδαρος ἔδωσε ἐδῶ ἕνα «οὐδέτερον» ἐπίθετο στὸν αἰθέρα (ἔρημος), γιατί ἡ λάμψη του εἶναι ἐτερόφωτη, ἐφ' ὅσον τοῦ τὴν προσδίδει ὁ ἥλιος· ἀντίθετα, ὅταν θέλῃσε νὰ δηλώσει τὸ φῶς ποὺ ὁ αἰθέρας ἴσως ἔχει ἀπὸ μόνος του, ἐχρησιμοποίησε τὸ ἐπίθετο φαεινός (φαεινὸν ἐς αἰθέρα, Ὀλ. 7.67).

7 Ὀλυμπίας: ἡ γενικὴ συγκριτικὴ καθιστᾷ δυνατὴ τὴν ἐμφάνιση τῆς βραχυλογίας γνωστῆς ὡς comparatio compendiaria (πβ. Gildersleeve [1890²] xcii καὶ Gerber [1982] 23 ad loc.⁴²)· ἡ φράση σὲ ἀνεπτυγμένη μορφή θὰ ἦταν *μηδὲ <τοῦ> Ὀλυμπίας* (ἦ: <τοῦ> ἐν Ὀλυμπίᾳ) <ἀγῶνος> ἀγῶνα φέρτερον ἀδάσσομεν.

Ἀξία μνείας εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ Gerber (l.c.) ὅτι, στὶς ἀρχὲς τῶν στίχων 5 καὶ 7 (*μηκέτ' ἀελίου καὶ μηδ' Ὀλυμπίας*), ἥλιος καὶ Ὀλυμπία <ποὺ ταυτίζονται> συμπίπτουν στὴν ἴδια θέση μετὰ τὰ ἀρνητικὰ: ἐπίσης, ὁ ἴδιος (πὺδ κάτω) ἀπλῶς σημειώνει τὴν *variatio* ὡς πρὸς τὰ συνώνυμα τῆς Ὀλυμπίας (7) στὸν Ὀλ. 1: Πίσσα (18), Ἀλφεός (20), Πέλοπος ἀποικία (24) καὶ Κρόνιον (111). Ἐδῶ ὅμως παρατηροῦμε ἐπὶ πλέον ὅτι τὰ δύο πρῶτα (Ὀλυμπίας, Πίσσας) λέγονται μονολογικῶς, σὲ πτώση γενικὴ, καὶ εἶναι ἀπολύτως συνώνυμα· τὰ δύο ἄλλα (ἐν εὐάνορι Λυδοῦ Πέλοπος ἀποικία / παρ' εὐδείελον ἐλθὼν Κρόνιον) δίδονται περιγραφικὰ (περιφραστικὰ) — στὸ πρῶτο ὑπάρχει καὶ χιασμός —, περιέχουν κοσμητικὸ ἐπίθετο, ἀμφότερα εἰσάγονται ἐμπροθέτως, καί, ἐνῶ τὸ πρῶτο ἀναφέρεται στὴν ἐκεῖ ἐγκατάσταση τοῦ μετέπειτα ἥρωος (Πέλοπος), τὸ δεύτερο ἀναφέρεται στὸν ἐκεῖ λόφο τοῦ Κρόνου ποὺ ἐγείνταζε μὲ τὸν ἡῶρα λατρείας τοῦ Διὸς⁴³, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐτελοῦντο οἱ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἀγῶνες· καὶ ὅπως ὁ Πέλοψ ἀποτελεῖ τὸ παράδειγμα γιὰ τοὺς νικητὲς στὴν Ὀλυμπία, ἀφοῦ αὐτὸς ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ἀγωνισθεὶς καὶ νικῆσας, ἔτσι καὶ ὁ Ζεὺς εἶναι ὁ κύριος τοῦ ἐκεῖ χώρου⁴⁴ καὶ τῶν ἀγώνων.

41. Πβ. Race (1986) 35: "These similes also show an intensification from fire shining at night to the splendor of the sun in broad daylight".

42. Γιὰ πολλὰ παραδείγματα ὁ Gerber παραπέμπει: (α) E. Bruhn, *Anhang to Schneidewin-Nauck Sophokles* (Berlin 1899) 117, (β) Collard, σχόλιο στὶς Εὐρ. *Ικέτ.* 146.

43. Πβ. Ζεῦ, *Κρόνιον τε ναίων λόφον* Ὀλ. 5.17· Διὸς ἐν Πίσσᾳ 6.5· Ὀλυμπίον Διὸς / ἄλλος Ἰσθ. 2.27-28.

44. Πβ. ὕπατ' ἐδρὸν ἀνάσσων Ὀλυμπίας, [...], Ζεῦ πάτερ, Ὀλ. 13.24-26· μία δ' ἐκπερής / <sc. νίκη> Διὸς Ὀλυμπίας, Πυθ. 7.14-15.

φέρτερον: «(ἀγῶνα) καλύτερο, ἀνώτερο σὲ σπουδαιότητα, ὑπέρτερο»· συγκριτικός <φέρ-ω, μὲ ὑπερθ. φέρτατος καὶ φέριστος. Ὁ Verdenius (1988) 9 ad loc., ἐπιμένοντας στὴν ὠφελισμικὴ ἄποψη τοῦ Priamel (πβ. ἀνωτ. 354) τὴν ὁποίαν βλέπει νὰ συνεχίζεται, ὑποστηρίζει ὅτι, ὅπως τὸ ὕδωρ, ἔτσι καὶ οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες εἶναι "most profitable": ὁμῶς *Φέρτερος* δὲν σημαίνει «ἐπωφελέστερος», καὶ οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες μπορεῖ νὰ εἶναι λαμπρότεροι/ἐπιφανέστεροι, ἀλλὰ ὄχι καὶ «ἐπωφελέστεροι» τῶν ἄλλων "because their vitalizing, i.e. immortalizing, power is greater than that of the other games", id. ad loc.

αὐδάσομεν: εἶναι πλέον εὐρύτατα ἀποδεχτὸ ὅτι τὸ αὐδάσομεν εἶναι (προτρεπτικὴ) ὑποτακτικὴ ἀορίστου (μὲ βράχυνση τῆς καταλήξεως) καὶ ὄχι μέλλων ὀριστικής (τὸ μὴ δὲν ἀκολουθεῖται ποτὲ ἀπὸ μέλλοντα – βλ. Gerber [1982] 24 ad loc.). Παραδείγματα ὑποτακτικῆς μὲ βράχυνση ἔχομε ἀρκετὰ στὸν Πίνδαρο⁴⁵, καὶ ἓνα χωρὶς βράχυνση ἀλλὰ ὁμοίωτο μὲ τὸ παρόν: <ἐκ μεγάλων δὲ πενθέων λυθέντες> / μῆτ' ἐν ὀρφανίᾳ πέσωμεν στεφάνων, / μῆτε κάδεα θερά-/ πενε, Ἰσθ. 8.6²-7, στὸ ὁποῖο συναντᾶμε πάλι τὶς ἀρνήσεις (ἐδῶ: μῆτε...μῆτε) νὰ προτάσσονται προστακτικῆς καὶ προτρεπτικῆς ὑποτακτικῆς ἀλλὰ μὲ ἀντίστροφη σειρὰ, ἐνῶ διὰ τῆς προστακτικῆς (μῆτε [...] θεράπευε) ὁ ποιητὴς ἀπευθύνεται καὶ πάλι στὸν ἑαυτό του (πβ. *μηκέτι* [...] *σκόπει*, i.e. *φίλον ἦτορ*). Παραδείγματα ὑποτακτικῆς μὲ βράχυνση, γὰρ τὰ ὁποῖα βλ. Gerber (1987), ἀναφέρομε τὰ ἑξῆς: Ὀδ. 6.23-24 *ὄφρα κελεύθω τ' ἐν καθαυῇ/βάσομεν ὄκχον, ἱκωμαί τε*: Ὀδ. 7.3 (ἀν καὶ σὲ ὑπόθεσις) *ὡς εἴ τις [...] δωρήσεται: Πυθ. 11.9-10 ὄφρα [...] κελαδήσεται*. Νεμ. 11.13 *εἰ δέ τις [...] παραμεύσεται* (πάλι μὲ εἰ + ὑποτ.). ἀπ. 133.1-2 *οἷσι δὲ Φερσεφόνα [...] δέξεται*.

Ἐπειδὴ ὁ Πίνδαρος συχνὰ μᾶς αἰφνιδιάζει – καὶ αὐτὸ εἶναι χαρακτηριστικὸ του – μία *variatio* τοῦ τύπου αὐτοῦ, δηλ. *μηκέτ' [...] σκόπει [...] μηδ' αὐδάσομεν* (=αὐδάσωμεν), ἀντὶ πιθανῶς [...] *μηδὲ [...] αὐδα* (μετὰ τὸ *μηκέτ' [...] σκόπει*), δὲν πρέπει νὰ μᾶς ξενίζει. Ἀμεση ἀπόδοσις στὴν ὑπόθεσις εἰ [...] ἔλδαι θὰ ἦταν ἄλλως τὸ μὴ [...] αὐδα, ὁμῶς ὁ Πίνδαρος κάνει τὴν ἀπόδοσις νὰ ἐμφανίζεται διμερῆς μὲ τὴν παρεμβολὴ τοῦ *μηκέτι* [...] *σκόπει*, ὡς α' μέλος τῆς ἀπόδοσις, πρὶν ἀπὸ τὸ β' μέλος, δημιουργώντας ἔτσι ἓνα πιδ σύνθετο λόγο, καὶ *variatio* (*σκόπει [...] αὐδάσομεν*), πβ. καὶ Bonelli (1991) 16.

Ἀξιοσημείωτο ἐπίσης εἶναι ὅτι ἐδῶ ἡ «παράταξις» κάνει τὴν φράση ἴσως πιδ περίπλοκη ἀπὸ ὅσο μία «ὑπόταξις» (μὲ τὴν ὁποίαν καὶ ἡ ὑποδηλούμενη παρομοίωσις θὰ ἦταν πιδ ξεκάθαρη): π.χ. [...] ὥσπερ οὐκ ἂν σκοποῖης (ἧ, μὲ βεβαιότητα: ὥσπερ οὐ χρὴ σκοπεῖν), οὕτω μὴ αὐδα/μὴ αὐδάσωμεν.

Ἐν πρώτοις ὁ ποιητὴς δὲν ἐχρησιμοποίησε τὸ *μηδὲ* [...] αὐδα, διότι δὲν ἐσχόπευε νὰ ἀπευθυνθεῖ καὶ πάλι στὸ *φίλον ἦτορ*· μὲ τὸν πληθυντικὸ, εἴτε προσέδωσε

45. Βλ. τὸν Gerber (l.c.), καὶ ὁπωσδήποτε τὸ ἄρθρο του "Short-Vowel Subjunctives in Pindar" (1987).

dignitatem σ' αυτό που ήθελε να εκφράσει (pluralis majestatis / τῆς μεγαλοπρεπείας), εἴτε ἐγενίκευσε («γενικευτικὸς πληθυντικὸς»)⁴⁶ = «καὶ κανεῖς ἀπὸ ὅλους μας ἄς μὴ μιλήσει γιὰ (ἡ: ἄς μὴν ἀνακηρύξει [ἄλλον]) ἀγῶνα φέρετον Ὀλυμπίας» συμπεριλαμβανομένων (α) τοῦ ἑαυτοῦ του (μετὰ τοῦ φίλον ἦτορ), (β) τοῦ περιβάλλοντός του, δηλ. ὅλων τῶν συντελεστῶν τῆς παράστασης τοῦ ὕμνου, (γ) τοῦ ἀκροατηρίου/θεατῶν. Ἐτσι, πιστεύω, δικαιολογεῖται καὶ τὸ γιατί ὁ Πίνδαρος δὲν ἐχρησιμοποίησε οὔτε τὸ *μηδὲ τις αὐδάση*, ἀλλὰ τὸ *μηδὲ αὐδάσομεν*, διότι (1) πέρα ἀπὸ τὸ *μηδὲ τις ὕμῶν* (=ἀκροατήριον), ποὺ ἐννοεῖται ἄμεσα, ήθελε νὰ περιλάβει καὶ τὸ *μηδὲ τις ἡμῶν* (=τὸν ἑαυτό του, μετὰ τοῦ φίλον ἦτορ, καὶ τὸ ἐπιτελεῖο του, viz. Χορὸ, μουσικούς, ... , μόνον ἔμμεσα ἴσως ἐννοουμένων μὲ τὸ *μηδὲ τις αὐδάση*). (2) ήθελε νὰ δώσει τὴν εὐκαιρία στὸ ἀκροατήριό του νὰ ἀντιληφθεῖ τὴν «συλλογικότητα» τῆς προτροπῆς τοῦ αὐδάσομεν, σὲ περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ἀκροατήριον (ἡ μέρος αὐτοῦ) ἀντιλαμβανόταν τὸν πληθυντικὸ ὡς ἀπλῶς τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ ὄχι ὡς πληθυντικὸ τοῦ συνόλου («generic plural»).

Ἀναμφίβολα, χρησιμοποιώντας τὸ αὐδάσομεν (=αὐδάσωμεν) ὁ Πίνδαρος ἐπέτυχε ὅλα μαζί, παρέχοντας τὴν εὐκαιρία στὸ ἀκροατήριον νὰ ἀντιληφθεῖ τὰ πάντα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσα καὶ ποιά ἐν τέλει αὐτὸ κατενόησε. Πρόκειται ἴσως γιὰ περίπτωσιν στὴν ὁποία ὁ Πίνδαρος δὲν εἶναι ἡθελημένα σκοτεινὸς⁴⁷ ἀλλὰ ἡθελημένα σαφής, προσπαθώντας νὰ γίνῃ κατανοητὸς σὲ ὅλη τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ ποὺ ήθελε νὰ εκφράσει, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα μπορεῖ νὰ τὸν ἐδικαίωσε. Πάντως, ἡ γενικότητα μὲ τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ φαίνεται νὰ ταιριάζει ἀπόλυτα στὸ κλείσιμο τοῦ Priamel, καὶ εἶναι ἀνάλογη τῆς γενικότητος στὴν ἀρχή του: ἄριστον μὲν ὕδωρ (ἄριστον γιὰ ὅλους), *μηδὲ αὐδάσομεν* (ὅλοι ἐν σώματι) ἀγῶνα φέρετον Ὀλυμπίας.

46. Ὑπὲρ τοῦ «generic plural» καὶ ὁ Gerber (1982) 24 fin., «let no one speak of», ὁ ὁποῖος ὁμως δίνει ἴσες πιθανότητες καὶ στὸν pluralis majestatis.

47. Πβ. Renehan (1969)· ἐπίσης τὴν σημ. 2 ἄνωτ.

ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barkhuizen, J. H.: "Structural Text Analysis and the Problem of Unity in the Odes of Pindar" *AClass* 19 (1976) 1-19.
- Bécares Botas, Vicente: "La estructura del epinicio pindárico": Resumé de tesis, *SPhS* 3 (1979) 259-262.
- Bonelli, Guido: *Pindaro CANTI per i vincitori dei giochi olimpici pitici nemei istmici*, a cura di G. Bonelli, presentazione di Francesco Maspero. Tascabili Bompiani Classici, Milano 1991. (Riproduzione di alcune parti del libro *Il mondo poetico di Pindaro*, Torino 1987).
- Bowra, Cecil Maurice: *Pindar*, Oxford 1964.
- : *The Odes of Pindar, Translated with an Introduction* (Penguin Classics), Baltimore 1969.
- Bremer, Dieter: *Licht und Dunkel in der frühgriechischen Dichtung: Interpretationen zur Vorgeschichte der Lichtmetaphysik*, Bonn 1976.
- Buchholz, Eduard: *Die sittliche Weltanschauung des Pindaros und Aeschylus*, Leipzig 1869.
- Bundy, Elroy Lorraine, *Studia Pindarica* I (*The Eleventh Olympian Ode*), II (*The First Isthmian Ode*), Univ. of California Publications in Classical Philology Vol. 18; I: pp. 1-34, II: pp. 35- 92, Berkeley and Los Angeles 1962. Ανατυπώθηκε ως *Studia Pindarica*, 1-92, Berkeley and Los Angeles 1986.
- Bury, John B.: "Paronomasia in Pindar" *Hermathena* 6 (1888) 185-208.
- Christ, Wilhelm: *Pindari Carmina, prolegomenis et commentariis instructa*, Lipsiae 1896.
- Denniston, J. D.: *The Greek Particles*, Oxford 1954².
- Dissenius, Ludolphus: *Pindari Carmina quae supersunt cum deperditorum fragmentis selectis ex recensione Boeckhii, commentario perpetuo illustravit L. Dissenius. Editio altera auctior et emmendatior, curavit F. G. Schneidewin*. Sect. I.: *Carmina cum annotatione critica*, Gothae 1843. Sect. II.: *Commentarius*, Gothae et Erfordiae 1847.
- Drachmann, Anders Björn: *Scholia vetera in Pindari Carmina*, 3 vols., Leipzig 1903, 1910, 1927. Ανατύπ., Amsterdam 1964, Stuttgart 1997.
- Duchemin, Jacqueline: "Essai sur le symbolisme pindarique : or, lumière et couleurs" *REG* 65 (1952) 46-58. Ανατύπ. στὸ *Pindaros und Bakchylides τῶν Will. Musgr. Calder III καὶ Jac. Stern*, 278-299 (Wege der Forschung 134), Darmstadt 1970.
- : "Obscurités et difficultés de Pindare", *IL* 5 (1953) 19-26.
- : *Pindare, poète et prophète*, Paris 1955.
- Farenga, Vincent: "Violent Structure: The Writing of Pindar's *Olympian* I" *Arethusa* 10 (1977) 197-218.
- Farnell, Lewis Richard: *The Works of Pindar*, 3 vols. Vol. I: *Translated, with Literary and Critical Commentaries. Translation in Rhythmical Prose with Literary Comments*, London 1930. Vol. II: *Critical Commentary* – Vol. III: *The Text*, London 1932. Vol. II reprinted as: *Critical Commentary to the Works of Pindar*, Amsterdam 1961, 1965.
- Fennell, Charles August Maude: *Pindar: The Olympian and Pythian Odes, with Notes*

- Explanatory and Critical, Introductions, and Introductory Essays*, Cambridge 1893² [1879]. (*The Nemean and Isthmian Odes*, Cambridge 1899² [1883]).
- Ferrari, Franco: *Pindaro, Olimpiche. Introduzione, traduzione e note*. Testo greco a fronte. Milano 1998 [2001³].
- Finley, John Huston, Jr.: *Pindar and Aeschylus* (Martin Class. Lectures 14), Cambridge, Mass. 1955. 'Ανατύπ. 1966.
- Fisker, Dorthé: *Pindars erste Olympische Ode* (Odense Univ. Class. Studies Vol. 15) Odense 1990.
- Fitzgerald, William: *Agonistic Poetry: The Pindaric Mode in Pindar, Horace, Hölderlin, and the English Ode*, Berkeley: Los Angeles London 1987.
- Forssman, Bernhard: *Untersuchungen zur Sprache Pindars* (Klassisch-philologische Studien 33) Wiesbaden 1966.
- Fränkel, Hermann (Ferdinand): "A Thought Pattern in Heraclitus" *AJPh* 59 (1938) 309-337.
- : *Dichtung und Philosophie des frühen Griechentums. Eine Geschichte der griechischen Epik, Lyrik und Prosa bis zur Mitte des fünften Jahrhunderts*. Dritte durchgesehene Auflage, München 1969 [München 1962², 1951]. Πβ. ἀγγλική Μτφρ.: *Early Greek Poetry and Philosophy. A History of Greek epic, lyric, and prose to the middle of the fifth century*, translated by Moses Hadas and James Willis, Oxford 1973. American Edition, New York and London 1975.
- Gantz, Timothy Nolan: "Pindar's First Olympian: The Masters of Darkness" *RSC* 26 (1978) 24-39. ("[...] loosely based on a dissertation presented to Princeton University in 1970", p. 24, n. 1; τίτλος τῆς διατριβῆς "Poetic Unity in Pindar").
- Gerber, Douglas E.: *Pindar's Olympian One: A Commentary* (Phoenix, Supplementary Vol. 15), Toronto-Buffalo-London 1982.
- : "Short-vowel Subjunctives in Pindar" *HSPH* 91 (1987) 83-90.
- Gianotti, Gian Franco: *Per una poetica pindarica*, Torino 1975.
- Gildersleeve, Basil Lanneau: *Pindar: The Olympian and Pythian Odes*, New York 1890² [1885]. 'Ανατύπ. Amsterdam 1965.
- Gundert, Hermann: *Pindar und sein Dichterberuf*, Frankfurt am Main 1935. (Photomechan. Nachdruck der Ausgabe von 1935. Erweitert mit drei späteren Artikeln, Utrecht 1978).
- Hamilton, John Thomas: *Soliciting Darkness: Pindar, Obscurity and the Classical Tradition* (Harvard Studies in Comparative Literature 47) Cambridge, Massachusetts, and London, England 2003 (Τὸ βιβλίο εἶναι ἡ διδακτορική του διατριβὴ με τὸν ἴδιο τίτλο, New York 1999. Τὸ Κεφ. 4, σσ. 77-96, ἀποτελεῖ ἀναθεώρηση τοῦ ἄρθρου του ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ *Helios* 28 [2001] 119-140).
- Heyne, Christian Gottlob: *Pindari Carmina cum lectionis varietate et adnotationibus*, Oxonii 1807 (Vol. I, II). 1809 (Vol. III). *Nova editio correctae et ex schedis Heyniani aucta*, Vol. I, Vol. II (Pars I-II), Vol. III (Pars I-II) Lipsiae 1817, Londini 1824.
- Hoey, Thomas S. J.: "Fusion in Pindar" *HSPH* 70 (1965) 235-262.
- Hubbard, Thomas Kent: "Polar Structure in the Odes of Pindar: Toward a Dialectical Theory", Diss. Yale 1980.
- : *The Pindaric Mind: A Study of Logical Structure in Early Greek Poetry* (Mnem. Suppl. 85) Leiden 1985.
- Hummel, Pascale: *La Syntaxe de Pindare*, Louvain - Paris 1993.

- Instone, Stephen: *Pindar, Selected Odes: Olympian 1, Pythian 9, Nemean 2 and 3, Isthmian 1*. Edited and Translated; with illustrations by Holly Bennett, Warminster 1996.
- Jurenka, Hugo: "Pindar's erste und dritte olympische Ode" *Jahres-Bericht K.K. Staats-Gymnasiums im IX. Bezirke Wiens, Schuljahr 1893-1894*, Wien 1894.
- Kirkwood, Gordon Macdonald: *Selections from Pindar, edited with Introduction and Commentary* (Amer. Philol. Assoc., Textbook Series; No 7) Chico, CA. 1982.
- Κλεάνθης, Κ.: *Πινδάρου τὰ σωζόμενα, μετὰ μεταφράσεων, σημειώσεων καὶ πίνακος τῶν λέξεων, εἰς τόμους Ε', τόμος Α' ἐν Τεργέστη 1886*.
- Krummen, Eveline: *Pyrros Hymnon: Festliche Gegenwart und mythisch-rituelle Tradition als Voraussetzung einer Pindarinterpretation* (I. 4, P. 5, O. 1 und 3), Diss. Zürich 1987 (Untersuchungen zur antiken Literatur und Geschichte 35), Berlin-N. York 1990.
- Laurent, B. E.: *The Odes of Pindar in English Prose with explanatory Notes to which is added Gilbert West's Dissertation on the Olympic Games*, Vols. I-II, Oxford 1824.
- Lefkowitz, Mary Rosenthal: *The Victory Ode: An Introduction* (Noyes Class. Studies) Park Ridge, New Jersey 1976.
- Lehnus, Luigi: *Pindaro, olimpiche. Traduzione, commento, note e lettura critica. Introduzione di Umberto Albin, Milano 1981*. (Ἐκτενὴς βιβλιογραφία στὸν Πρόλογο).
- : "Problemi della traduzione filologica": *Tradurre poesia* a cura di Rosita Copioli. *L'altro versante. Quaderni di poetica e poesia* 1, Brescia 1983, 107-110.
- Louw, J.-P.: "On Greek Prohibitions" *AClass* 2 (1959) 43-57.
- Lozza, Giuseppe: "L'ambiguità di linguaggio nelle 'Olimpiche' di Pindaro" *Acme* 29 (1976) 163-177.
- Mandrizzato, Enzo: "Traduzione in re". *Tradurre poesia* a cura di Rosita Copioli. *Quaderni di poetica e poesia* 1, Brescia 1983, 232-234.
- Mullen, William: *Choreia: Pindar and Dance*, Princeton, New Jersey 1982.
- Negri, Monica: "La Μοῖσα φιλοκερδής dei poeti lirici e il caso di Pindaro (Eustath., Introd. Pind. 7, 2-5)" *Atheneum* 84 (1996) 598-604.
- Noica, Simina: "Un prologue de Pindare (στὰ ρομανικά, μετὰ περίληψη, στὸ τέλος, στὰ γαλλικά), *StudClass* 14 (1972) 49-58.
- Pelliccia, Hayden: *Mind, Body, and Speech in Homer and Pindar* (Hypomnemata, 107) Göttingen 1995.
- Perysinakis, Ioannis Nikolaos: "Wealth and Society in Early Greek Literature" Diss. London (King's College) 1982.
- Race, William Hosmer: "Pindar's 'Best is Water': Best of what?" *GRBS* 22 (1981) 119-124.
- : *Pindar* (Twayne's World Author Series, 773), Boston 1986.
- : *Pindar, I: Olympian Odes, Pythian Odes. II: Nemean Odes, Isthmian Odes, Fragments*. Edited and Translated (LOEB) 1997.
- Radici Collace, Paola: "Considerazioni sul concetto di "πλοῦτος" in Pindaro", *Studi in onore di Anthos Ardizzoni*, a cura di Livrea, Enrico e Privitera, G. Aurelio (*Filologia e Critica* 25), Vols. 1, 2; 2, 737-745 Roma 1978.
- Renehan, Robert F.: "Conscious ambiguities in Pindar and Bacchylides" *GRBS* 10 (1969) 217-228.

- Robinson, David: "Homeric φίλος. Love of life and limbs, and friendship with One's θυμός" 'Owls to Athens': *Essays on Classical Subjects presented to Sir Kenneth Dover*, edited by E. M. Craik, Oxford 1990.
- Robinson, David Moore: *Pindar. A Poet of Eternal Ideas* (The Johns Hopkins Univ. Studies in Archaeology, No 21) Baltimore 1936.
- Sandys, John Sir: *The Odes of Pindar including the Principal Fragments with an Introduction and an English Translation* (LOEB), revised and reprinted 1937 [1919², 1915].
- Schwyzler, Eduard – Debrunner, Albert: Η Σύνταξη της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας. Έλλην. Μετάφρ. Γ. Ε. Παπατσιμπας – Π. Χαιρόπουλος (2ος Τόμος: Σύνταξη και Συντακτική Υφολογία) Αθήνα 2002.
- Segal, Charles Paul: "God and Man in Pindar's First and Third *Olympian Odes*" *HSPH* 68 (1964) 211-267.
- Σεμιτέλος, Δημήτριος Χ.: *Πινδάρου Σχόλια Πατμιακά*, Αθήνησιν 1875.
- Slater, William J.: *Lexicon to Pindar*, Berlin 1969.
- Snell, Bruno: *Die Entdeckung des Geistes. Studien zur Entstehung des europäischen Denkens bei den Griechen*, 6. durchgesehene Auflage, Göttingen 1986. Repr. Paperback, Göttingen 2000. English translation (based on the ed. 1948², Hamburg) by Rosenmeyer, T. G.: *The Discovery of the Mind. The Greek Origins of the European Thought*, Harvard Univ. Press. 1953, New York and Evanston 1960, New York 1982. Έλλην. μετάφραση: Δανιήλ Ίακώβ, *Ἡ ἀνακάλυψη τοῦ πνεύματος. Ἑλληνικὲς ρίζες τῆς ἐυρωπαϊκῆς σκέψης*. MIET, Αθήνα 1981 (ἀπὸ τὴν γερμ. ἐκδόση 1975⁴).
- Snell, B. – Maehler, H.: *Pindari Carmina*, Pars I *Epinicia*, post Brun. Snell edidit Herv. Maehler, Leipzig 1980⁶.
- Sotiriou, Margarita: *Pindarus Homericus: Homer-Rezeption in Pindars Epinikien* (Hypomnemata 119), Göttingen 1998.
- Stanford, William Bedell: *Ambiguity in Greek Literature: Studies in Theory and Practice*, Oxford 1939. New York-London 1972: unaltered reprint of the original edition to which the author has added a new "Corrigenda".
- Sullivan, Shirley Darcus: "What's There in a Heart? Kradiē in Homer and the Homeric Hymns" *Euphrosyne* 23 (1995) 9-25.
- : "The Psychic Term ἦτορ: Its Nature and Relation to Person in Homer and the Homeric Hymns" *Emerita* 64 (1996) 11-29.
- : "Aspects of the 'Fictive I' in Pindar: Address to Psychic Entities" *Emerita* 70 (2002) 83-102.
- Thesleff, Holger: *Studies on the Greek Superlative*, communicated by Johannes Sundwall (Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Literarum. Tomus XXI. 3), Helsingfors 1955.
- Turyn, Alexander: *Pindari Carmina cum Fragmentis*, Oxonii 1952². [Cracoviae 1948].
- Uchida, Tsugunobu: "Die Gestalt des Dichters in Pindars erster olympischer Ode" *A&A* 32 (1986) 1-19.
- Verdenius, Willem Jacob: *Commentaries on Pindar*. Vol. I: *Olympian Odes* 3, 7, 12, 14 (Mnem. Suppl. 97), Leiden 1987. Vol II: *Olympian Odes* 1, 10, 11, Nemean 11, Isthmian 2 (Mnem. Suppl. 101), Leiden-New York-København-Köln 1988.
- Von der Mühl, Peter: "Kleine Bemerkungen zu Pindars Olympien" *MH* 11 (1954) 52-56.

- : "Weitere pindarische Notizen" *MH* 20 (1963) 203-204.
- Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich von: *Pindaros*. Zürich-Hildesheim 1985³. 2. unveränderte Aufl., Berlin/Zürich/Dublin 1966² [Berlin 1922].
- Wilson, John R.: "Non-temporal οὐκέτι/μηκέτι" *Glotta* 65 (1987) 194-198.
- Woodbury, Leonard: "Pindar and the Mercenary Muse: *Isthm.* 2.1-13" *TAPhA* 99 (1968) 527-542.
- Young, David C.: *Three Odes of Pindar: A Literary Study of Pythian 11, Pythian 3, and Olympian 7* (Mnemos. Supplem. 9), Leiden 1968.
- : "Pindaric Criticism" *The Minnesota Review* 4 (1964) 584-641. Ἀνατύπ. στὸ *Pindaros und Bakchylides* τῶν Will. Musgr. Calder III καὶ Jac. Stern, 1-95 (Wege der Forschung 134), Darmstadt 1970.
- : "Pindar". *Ancient Writers: Greece & Rome* ed. by T. J. Luce. 1, 157-177. New York 1982.